

2009 APR 22

54854
AF 336

TANÍTÓK
ÉS
TANÁROK
SZÁMÁRA

MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK

2009. 49. ÉVFOLYAM

2

A szerkesztőbizottság elnöke:

Dr. Szendrei János

Helyettes: Dr. Varga István

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bácsi János (Szeged); Dr. Bárdossy Ildikó (Pécs); Dr. Frick Mária (Baja);

Sajtosné Csendes Gyöngyi (Kaposvár); Dr. Lakotár Katalin (Szombathely);

Imre Rubenné dr. (Nyíregyháza); Muholitsné Újvári Klára (Győr); Dr. Nagy Andor (Eger);

Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona (Debrecen); Dr. Mágoriné dr. Huhn Ágnes (Szeged);

Dr. Wirth Lajos (Jászberény).

Főszerkesztő:

Rozgonyiné dr. Molnár Emma

Szerkesztők:

Dr. Békési Imréné

Dr. Galgóczi Anna

A lap az Oktatási és Kulturális Minisztérium, az Oktatásért Közalapítvány és a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának támogatásával jelent meg.

TARTALOM

Miklósné Kis Ildikó: Gyerekek gyerekekről gyerekekért	49
Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona: Nevelés-oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában	52
Dr. Bujna Eleonóra: A szülői példa szerepe a nevelésben	55
Janowszky Sándor: A mezőgazdaság néhány környezeti, környezetvédelmi problémája	57

MŰHELY

Tuza Tibor: Ki tud többet cigány (romani) nyelven?	64
Imre Rubenné dr.: Köszönésformák MórícZ Zsigmond: Sári bíró című vígjátékában	68
Dr. H. Tóth István: Támpontok Balassi Bálint: Egy katonaének című költeményének sokoldalú feldolgozásához	74

ÖRÖKSÉG

Dr. Oláh János: Táncsics Mihály kora nevelésügyéről	82
Zvara Edina: A ferencesek könyvhasználata a középkorban	86

SZEMLE

Dr. B. Fejes Katalin: Szathmári István: A magyar stilisztika útja	92
Dr. Domonkos János: P. Moore–J. Nicholson: A világűr titkai. A világegyetem enciklopédiája	95

Gyerekek gyerekekről gyerekekért

(Kísérlet arra, hogy segítőkészek, nyitottak legyünk)

A következőkben először egy könyv célját, létrejöttét, az elért eredményeket, és a munkálatok közben felmerült gondokat igyekszem bemutatni, majd pedig a beszélgetések és az újraelolvasás után megfogalmazódott gondolataimat szeretném megosztani az olvasóval.

A könyv célja és létrejötte

Az ACEI (Nemzetközi Gyermeknevelési Szervezet) egy nagy múlttal rendelkező, tekintélyes nemzetközi szervezet, amely 2006 áprilisában konferenciával egybekötött kiállítást rendezett, és ehhez kapcsolódóan egyik bizottsága akciót hirdetett, amelynek keretén belül a Föld számos pontjáról gyűjtöttek adatokat. Céljuk az volt, hogy bemutassák, a világ különböző tájain élő gyerekek hogyan segítenek egymáson, illetve hogyan látják a helyüket szűkebb és tágabb világukban. Munkamódszernek a riportkészítést javasolták. Én is bekapcsolódtam ebbe a munkába, huszonhat nyolcadik osztályos tanulóval készítettem riportot, Magyarországon, egy kisváros tehetséggondozó osztályában. Vagyis jó képességű, rendezett anyagi körülmények között élő lányokkal és fiúkkal beszélgettem. Az ACEI javaslatának megfelelően a beszélgetés a következő négy pillére épült:

- 1.1. Mi a véleményed a következő statisztikáról? A fejlődő országokban
 - minden harmadik gyereknek nincs megfelelő lakhelye,
 - minden ötödik gyerek nem jut egészséges ivóvízhez,
 - minden hatodik öt év alatti gyerek nem jut megfelelő ételhez,
 - minden hetedik gyerek nem részesül megfelelő orvosi ellátásban
 - minden nyolcadik gyerek nem jár iskolába.
- 1.2. Ha beszélhetnél hazád legfontosabb, legbefolyásosabb emberével, mit mondanál neki, mire van szükségük a gyerekeknek?
- 1.3. Miért kellene, miért lenne jó, hogy a felnőttek meghallják a gyerekek és a fiatalok szavát?
- 1.4. Szerinted a gyerekek képesek valamiféle változást előidézni?

Minthogy ezek személyes hangvételű riportok, a gyerekek számára magától értetődő volt, hogy beszéljenek problémáikról, a közvetlen vagy tágabb környezetükben tapasztaltakról. Így kialakult egy másik, az előzőt kiegészítő, azzal szinte párhuzamos váz:

- 2.1. A ti országotok gyerekei milyen problémákkal küzdenek?
- 2.2. Mire van a gyerekeknek szükségük bárhol a világon?
- 2.3. Ismersz olyan nemzetközi szervezetet, amelyik kimondottan a harmadik világban élő gyerekek helyzetén szeretne javítani?
- 2.4. Ti milyen akcióban vettek részt, hogyan segítetek más gyerekeken?

Előre csak annyit mondtam a gyerekeknek, szeretnék beszélgetni velük, kikérni a véleményüket néhány kérdésben. Ez nem felelet vagy vizsga, itt nincs egyetlen helyes válasz. Az a jó válasz, amit ők annak tartanak. Noha a gyerekekkel külön-külön beszélgettem, egymással

közben nem találkozhattak, a riportokban mégis igen hasonló gondolatok ismétlődnek, ami komoly jelzés nekünk, felnőtteknek. A riportokat magnószalagon rögzítettem, később lejegyeztem, majd külön-külön meghallgattam a gyerekekkel, hogy ellenőrizzük, az elhangzottak megegyeznek-e a kinyomtatott szöveggel. Az elhangzottak lejegyzésekor a szövegen, ha kellett, kizárólag a közérthetőség céljából változtattam.

A beszélgetések nem fejeződtek be az utolsó mondattal. Hatásuk nem múlt el nyomtalanul. Úgy határoztunk, hogy a beszélgetéseket könyv alakban jelentjük meg, és ha vállalkozásunkat anyagi siker is koronázza, akkor azt az összeget gyerekek megsegítésére fordítjuk.

Könyvünk címe: *Gyerekek gyerekekről gyerekekért.*

Célunk: a felnőttekhez fordulni, hogy meghallják a gyerekek szavát. Gimnazisták is csatlakoztak hozzánk, akik képi eszközökkel fejezték ki gondolataikat. Könyvünk mottóját egy hatodikos tanuló vetette papírra:

Az ajtó zárva van.
Csak a szeretetnek van kulcsa.
Aki tudja a nyitját,
Boldogság a jussa.

Az ajtó zárva van,
De mi ki tudjuk nyitni.
Összetartunk, és megpróbálunk
Igazán szeretni.

Eredményeink

A könyvet a tanulók iskolájában működő alapítvány fogadta be. A gyerekek szemléletét minden bizonnyal az adott iskolában folyó nevelőmunka, a pedagógusok személyes példája is alakította. A kiadvány megjelenését sokan támogatták adományaikkal, nevüket megjelentettük a könyv végén.

Vállalkozásunkat anyagi siker is koronázta, amit az arra rászoruló gyerekek megsegítésére fordítottunk. A támogatandók körét a gyerekek határozták meg. Így tudtuk támogatni a Dévai Szent Ferenc Alapítvány egyik iskoláját a tantermek felújításában, szemléltető eszközök vásárlásában, városunkban az Eltérő Tantervű Tagozatot udvari játék vásárlásában, a tanulók iskolájának néhány diákját pedig abban, hogy osztálykiránduláson, nyári táborozáson vehessen részt. Csatlakoztunk az UNICEF egyik akciójához. Az odaültetett pénz felét magyarországi óvodák fejlesztésére, másik felét pedig iskolaépítésre fordítják Afrikában.

Az ACEI nyomon követte a 2006-ban indult projektet. A tampaí (2007. május 2-5.) konferencián a fent említett projektről számoltam be. A poszterbemutatót fényképek, rajzok és idézetek tették színesebbé. A nagyszámú érdeklődőt megérintette mindaz, amiről a gyerekek szóltak; érdeklődéssel nézegették az illusztrációkat, olvassgatták az idézeteket, hallgatták a beszámolókat, és elismerésüket fejezték ki a projekttel kapcsolatban.

A könyv egy-egy példányát őrzik az Országos Széchenyi Könyvtárban, a megyei, városi, helyi gimnáziumi valamint általános iskolai könyvtárban is, sőt az ACEI is méltónak tartotta a kiadványt arra, hogy annak egy példányát elhelyezze archívumában.

A projekt tanulságai

A riportok nyolcadik osztályosokkal készültek, akik szeptembertől különböző iskolákban tanultak tovább, így nehéz nyomon követni, milyen tettekben is mérhető hatása volt a közös munkának.

Az alapítvány kuratóriumát nem vontuk be kellőképpen a munkába, így ők azzal nem tudtak kezdetben teljes mértékben azonosulni, nem mérték fel annak nevelő hatását. Ennek következtében – noha rövid időn belül szép sikert értünk el – talán az adományok értéke elmaradt a lehetőségektől. Végső soron kevesebb rászorulónak tudtunk segítséget nyújtani. Az adományok nem azonnal, hanem csak néhány hónap elteltével jutottak el hozzájuk.

A gyerekek válaszai

Újra hallgatva, olvasva a beszélgetéseket, azt is mondhatnánk, nincs ebben semmi különös, szokatlan vagy váratlan. Némi túlzással állítható, egy pedagógiával, pszichológiával foglalkozó szakember előre, „látatlanban” tudna összefoglalót írni arról, amit a gyerekek elmondtak.

A gyerekek alapvető, mindent átható igénye a védelmező felnőttökhöz, szülőkhöz való kötődés, a vele való szoros kapcsolat fenntartása. Ők a szülőkhöz való kötődést egytől egyig családon belül képzelik el. („Szerintem a jó szülő, az minden kincset megér.” 94. o. „Szerintem a családon belül a szeretetre, mert ennek van hiánya.” 75.o. „Hát, végül is, ahol van család, ott szerintem ez nem jelent problémát, mert ott van minden.” 71. o. „Szerető családban élnek még akkor is, ha ezek a problémák vannak, összetartsanak, és ez.” 35. o.)

A munkához jutás, a munkanélküliség is olyan problémakör, amely komolyan foglalkoztatja a gyerekeket. Ez szintén a szülőkkal, családdal, biztonsággal függ össze. Pontosan látják, hogy a társadalmi integráció legfontosabb eleme a munkához való hozzájutás. („Jó lakásra, élelmiszerre, ivóvízre, tanulási lehetőségekre, és arra, hogy szüleiknek jó munkahelyük legyen, meg tudjanak élni, mert ők adják a gyerek életéhez a támaszt.” 30. o.)

Minthogy nyolcadik osztályosok, továbbtanulás és pályaválasztás előtt állnak. Éppen ezért összekapcsolják a tanulás fontosságát és a munkához jutást, mint későbbi biztos egzisztenciájuk feltételeit. („Arra, hogy tanuljon és... hogy olyan szinten, hogy később meg tudjon élni a keresetéből.” 19. o.)

Súlyos problémának érezték, hiszen fontosnak tartották megemlíteni a megkülönböztetést. („Szerintem itt jó minden, ahogy van, csak például, aki szegényebb, azt ne piszkálják vele.” 23. o. „Hát ugye a faji megkülönböztetés ne legyen annyira csúnya, mint most ugye a romáknak meg egyebeknek, hogy ne utálják őket.” 55. o. „Például a fajgyűlölet. Vannak, akik a romákat nem szeretik, és ezen változtatni kéne, hogy fogadják el őket.” 82. o.)

Minden beszélgetésből érződik a szeretet és megértés iránti vágy mellett a segítőkészség, ami konkrét tettekben is megnyilvánul. Ez utóbbiban döntő szerepe van az iskolának és a pedagógusoknak, akik erre felhívták a gyerekek figyelmét. A legtöbb gyerek ruhagyűjtésben vett részt, de gyűjtöttek pénzt, játékot, élelmiszert is.

Azok számára, akik kaptak visszajelzést az adomány célba jutásáról, pozitív, további gyűjtésre ösztönző élmény volt az akcióban való részvétel. Akik nem szóltak visszajelzésről, azok egy része nyilván természetesnek tartja, hogy akciójuk sikeres volt, mert ők a gyűjtést konkrét, hiteles személyhez (osztályfőnök, biológiatanár), ismert, tekintélyes szervezethez (Vöröskereszt) vagy térben és időben közeli eseményhez kötik. Három tanuló skeptikusan szólt ezekről az akciókról. Úgy ítélte meg, vagy a földrajzi nehézségek (távolság, nehezen megközelíthetőség), vagy a korrupció miatt nem ér célba a küldemény. Másik három fő akkor, amikor általánosságban beszélt, és távoli földrészekre utalt, skeptikus volt, míg ha térben közeli, vagy ismert személyhez kötött segítségnyújtásról beszélt, nem ítélte meg ezt negatívan.

A gyerekek tájékozottak a világ dolgait és hazánk mindennapjait illetően: több konkrét eseményt említettek, és illettek kritikával a közelmúltból. (Beszlan, New-Orleans, Etiópia, Erdély) A beszélgetések mind arról szólnak, hogy a gyerekek szeretnék, ha eljutna szavuk a felnőttekhez, a szülőkhöz.

Arra a kérdésre: Miért lenne jó, hogy a felnőttek meghallják a gyerekek és fiatalok szavát? Huszonöt válaszadóból tizenegyen gondolják, hogy a felnőttek nem tudnak az ő problémáikról alapvetően azért, mert másként látják a dolgokat, másként gondolkodnak, hisz rég voltak gyerekek. Kilencen bizakodóak. Úgy vélik, ha meghallgatnák őket, tudnának a problémáikról, akkor segítenének nekik a felnőttek. („Mert nem biztos, hogy ezek a felnőttek pontosan tudnák, hogy a gyerekek mit szeretnének, mert egy felnőttnek más szükségletei vannak, mint egy gyereknek. Így a véleményünket kikérhetnék, mármint azokról, azokról, akiknek

segíteni szeretnének.” 11. o. „Szeretnének ők is segíteni, csak valahogy nem megy nekik.” 49. o. „Lehet, hogy észreveszik, de elmegy a fülük mellett, nem törődnek vele.” 75. o.)

Huszonhat válaszadóból csak heten gondolták úgy, hogy a gyerekek képesek bármiféle változást előidézni. A többség erre nem tartotta a gyerekeket képesnek. Válaszukat azzal indokolták, hogy a felnőttek kezében van minden: szavazati jog, befolyás, annak tudása, mit és hogyan kell tenni. Újra elmondják, azért sem sikerülhet a dolog, mert a felnőttek nem figyelnek rájuk.

Összegzés

Összehasonlítottam a kérdésekre adott 26 választ. Mit várnak tőlünk? Azt, hogy hallgassuk meg őket, beszélgetssünk velük, gondolkozzunk el azon, amit mondanak. Azt is mondják, milyen fontos a szülői minta, és azt, hogy lehet és kell a megkülönböztetés ellen az otthoni neveléssel küzdeni. A mi feladatunk, hogy odahaza, a felnőttekkel szembeni bizalmatlanság bizalomná alakuljon. Tanítsuk meg a gyerekeket arra is, hogyan kell egy-egy esetben eljárni, valamit hogyan kell hivatalosan elintézni!

Az iskolák és a tettekkel példát mutató (ezért hiteles) tanárok feladata felbecsülhetetlen abban a szemléletformálásban, amelynek célja, hogy ne csak önmagunkra gondoljunk. Legyen magától értetődő, hogy segítsünk egymáson, hogy tudunk egymáson segíteni. A gyerekekkel először lakóhelyünkön vegyük számba azokat a szervezeteket, amelyeken keresztül a rászorulókhöz eljut a segítségünk. Beszéljük meg a felmerülő problémát, annak okát, és ösztönözzük a gyerekeket, hogy keressék a lehetséges megoldást. Ez a segítségnyújtás azonban jusson el távoli vidékekre is. A mai technika korában nem lehet gond a tájékozódás. Használjuk az internetet például arra is, hogy az UNICEF-fel, annak tevékenységével megismerkedjenek a gyerekek, így nyújtsa nekik nagyobb kitekintést a világra. A gyerekeken keresztül pedig bevonhatjuk a szülőket is.

NANSZÁKNÉ DR. CSERFALVI ILONA

főiskolai tanár

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

Nevelés–oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában

Aligha kétséges, hogy az intenzívebb pszichikus élményeket nyújtó tanítási-tanulási szituációk megszervezésére vonatkozó általános pszichológiai elvek, más nevelési alapelvektől eltérően, hatványozott mértékben jelentkeznek a környezeti munkában, hiszen ezen a területen nagyobb jelentőséggel bír az effektív zónát érintő fejlesztés. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a környezeti nevelés a környezettudatos életvitel és magatartás alakításában, a környezeti ismeretekben, valamint az ökológiailag szervezett tevékenységben megkülönböztetett hangsúlyt kellene fordítani a környezeti jelenségek iránti érzelmi viszonyulásokra, a pozitív elkötelezettségek és attitűdök fejlesztésére, a környezeti–természeti károsodások megelőzésére vonatkozó meggyőződésre, a környezetvédelmi szemlélet kialakítására.

Ehhez azonban arra lenne szükség, hogy a pedagógiai folyamatban a tanulók által tapasztalt didaktikai szituációkat úgy tervezzük és valósítsuk meg, hogy változatlan, a személyiségre ható élmények, érzelmek megjelenését segítsék. Erre azért van szükség, mert az ismeretek, információk csak akkor járulnak hozzá a magatartás és az aktivitás irányításához, ha élményekkel, érzelmekkel párosulnak. Az érzelmi motivációs bázis akkor jön létre, ha a tanulók gyakran szembesülnek a környezeti valóság változatos jelenségeivel, élményszinten élik át ezeket a valóságelemeket.

A pedagógiai folyamat abban az esetben képes a környezeti nevelésben komplex módon befolyásolni a magatartás alakulását, ha céltudatosan vezérli az érzelmi viszonyulást a környezeti jelenségekkel, folyamatokkal szemben. Palmer és Neol (1998) modelljében az ismeretek, fogalmak, készségek és attitűdök kialakításában és élményszerzésre alapoz. A környezettudatos magatartás legtöbb esetben nemcsak elmélyült tudást, sokkal inkább intertializálódott értékeket, elveket, érzelmi viszonyulásokat, felelősséget és meggyőződést igényel.

A XX. század újdonsága, hogy megjelent a fenntartható fejlődés szociális dimenziója, vagyis a környezetpolitika és a szociálpolitika integrálódása. A fenntartható fejlődésnek három tartópillére, más szóval három dimenziója van: a környezeti, a gazdasági és a szociális tényező, melyek összefonódva és egymást kiegészítve jelennek meg.

A fenntarthatósággal foglalkozó oktatás megvalósítása érdekében tett erőfeszítések hat tényezőtől függenek. Ezek a tényezők együtt jelölik ki a teendőket a fenntarthatóság oktatásra építésének folyamatában. E tényezők: 1. a teljes életen át tartó tanulás, 2. komplex szemléletmódok, 3. a rendszerben történő gondolkodás, 4. társadalmi kapcsolatok, 5. több kultúrát átfogó perspektívák, 6. általánosság.

A teljes életen át tartó tanulás:

Az életre szóló tanulás fogalmát olyan kulcsfogalomként használjuk, amely összefogja az iskola és az iskolán kívüli oktatást. Ebben az átfogó értelemben úgy használják, hogy hangsúlyozzák az ember életében szerepet játszó mindenféle oktatás összetett mivoltát. Az iskolai és az iskolán kívüli oktatás minden formája része az életre szóló tanulás folyamatának.

Komplex szemléletmódok:

A fenntarthatósággal foglalkozó oktatás az ember és a környezet egymásrataltságának és kölcsönös kapcsolatának megértését igényli. Az oktatási tananyag és a pedagógia tükrözze a fenntartható fejlődés központjában lévő tudományok közötti kapcsolatokat (interdiszciplináris megközelítés). A fenntarthatóságról való tanulás megköveteli a tudományok közötti határok lebontását, esetleg úgy, hogy egy egyszerű valós problémát különböző nézőpontokból közelítünk meg. A fenntarthatóságnak az oktatási tananyagokba történő beépítése továbbra is helyi kérdés marad, amit a közösség tagjai fognak megvitatni. A kurzusok anyagait a szűkebb környezetre jellemző gyakorlati példákkal kell bővíteni, amihez szükséges a tanárok továbbképzése és gyakorlati közreműködése.

Rendszerben történő gondolkodás:

A fenntarthatósággal kapcsolatos oktatás a képességek fejlesztésére és gyakorlására helyezi a hangsúlyt, pl.: problémamegoldás, konfliktuskezelés, konszenzusépítés, információkezelés, interperszonális kifejezőkészség, valamint a kritikus és kreatív gondolkodás. Ezek azok a képességek, amiket a munkáltatók egyre nagyobb mértékben igényelnek.

A környezeti problémák bonyolult volta miatt a rendszerszerű szemléletmódok alapvetők abban az esetben, ha a fenntartható fejlődést meg akarjuk valósítani.

Társadalmi kapcsolatok:

A fenntarthatósággal foglalkozó oktatás azt is jelenti, hogy az iskolák mellett a közösség minden területéről bekapcsolódnak a különleges szakértelemmel rendelkező emberek, szülők, közösségvezetők, kormánytisztviselők, ipari menedzserek és a nonprofit szervezetek dolgozói. Az iskola az életre neveljen.

Több kultúrát átfogó perspektívák:

A tananyagok tartalma tükrözze a fenntarthatóság eltérő kulturális szemléletmódjait. Az oktatási anyagoknak és a programoknak minden érdekelt közösség számára hozzáférhetőnek kell lenniük. Az oktatási programoknak az emberek saját közösségeikben átélt valós tapasztalataiban kell gyökerezniük. A különböző kulturális háttérű fiatalokat el kell látni a szükséges képzéssel és jártassággal, hogy környezeti és tudományos előmenetelüket folytathassák.

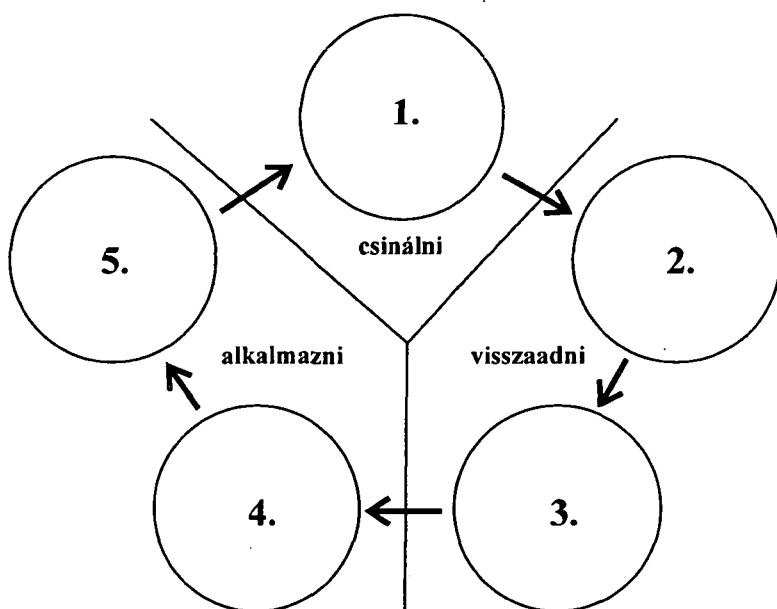
Általánosság:

Olyan tudás és gyakorlat átadása, mely az osztálytermeken kívül, a mindennapi életben is használható. A kívánatos eredmény egy olyan tájékozott polgár, aki képes megvalósítani egyéni céljait. Felkészült arra, hogy felelősséggel részt vegyen egy fenntartható társadalomban.

A fenntartható fejlődés igényli a tapasztalatszerzésen alapuló tanulási folyamatot.

Ennek elemei:

A tapasztalatszerzésen alapuló tanulási folyamat elemei

1. A tapasztalat megszerzése.
2. Az eredmények megosztása másokkal.
3. Az eredmények megvitatása, elemzése.
4. Általánosítás, kapcsolás más, valós helyzetekhez.
5. A tapasztalatok alkalmazása hasonló helyzetekben.

A fenntartható fejlődést segítő nevelést és oktatást annak a pedagógiai gondolatnak alapján lehet megszervezni, mely szerint a tudatosság, a dönteni képes gondolkodás, a helyes viselkedés és cselekvőképesség fejlesztésének sikeressége abban áll, hogy a nevelés mennyire alapoz a tanuló természet iránti nyitottságára, a tantervekben, pedagógiai programokban, tankönyvekben, tanítási-tanulási stratégiákban és szervezeti struktúráiban mennyire összehangolt, és miként felel meg az alapvető fejlődési törvényeknek.

A szülői példa szerepe a családi nevelésben

A család mind a gyermekek személyiségének alakulásában, mind a felnőtt emberek életében nagyon fontos szerepet tölt be. Az egyik legrégebb és legjelentősebb (bár nem mindenható) nevelési tényezőnek már hagyományosan a családot tekintjük. Ellátja a gyermek biológiai gondozását, biztosítja azokat a feltételeket, amelyek az éréshez és fejlődéshez szükségesek, ugyanakkor meghatározott magatartási és szerepmintákat is közvetít.

A család **elsődleges csoport**, amelyben a tagok teljes személyiségükkel vesznek részt, közöttük a kapcsolat mély, érzelmileg színezett és sokoldalú, az egyes személyek segítséget, érzelmi biztonságot kapnak a többiektől. Többek között ez az a plusz tartalom, amit a család, mint elsődleges kiscsoport biztosít tagjainak és elsősorban a felnövő gyermeknek.

A család primer, elsődleges nevelési tényező. Elsődlegessége abban áll, hogy:

1. a legkorábbi életszakasztól kezdve hat a fejlődő egyénre,
2. érzelmi kötelékei hosszantartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket vésnek be a személyiségbe, és ezeket a diszpozíciókat továbbvisszük az életbe,
3. közvetíti a családi és társadalmi értékrendszert, és így előkészíti az egyént arra, hogy teljes értékűen vegyen részt a társadalom működésében (Bagdy E., 1977).

A családban felnövő személyiség kétfajta, állandóan érvényesülő hatás jelenlétében fejlődik: 1. A család rejtett, spontán megnyilvánuló, szándéktalanul is közvetített hatásai, vagyis nem tudatosan szervezett, hanem a család életviszonyaiból, kultúrájából, sajátos szerveződéséből, a szülői szerepvállalásból következő feltételek, a felnevelkedés közvetlen környezete, a szülők által képviselt azonosulási *minták és modellek*.

2. Tudatosan irányított, tervezett nevelési ráhatások, a család által fontosnak tartott nevelési célok és értékek képviselete, viselkedési szabályok közvetítése, helyeslés, rosszzallás, magyarázat.

Mindkét hatás egyaránt fontos. A tudatosan közvetített gyermeknevelési elképzelések, ideálok és módszerek alakítják ki a gyermek életprogramjait, megszilárdítják értékrendjét és magatartásmódjait. A szándéktalanul érvényesülő hatások az együttélés során a gyermeket érő mindennapos benyomások és tapasztalatok. Ezek lenyomatát nyilvánvalóan tükrözi a gyermek magatartása, másokhoz való viszonya.

A család nevelési ráhatása különböző eszközök által valósul meg, melyek közül nagy jelentőséggel bír éppen a szülői példa. A szülők példája, kölcsönös kapcsolatuk, a család életvitele – ez mind meghatározza a gyermek nézeteit, viselkedését.

A család közvetlen példák alapján közvetíti a fiatalnak a társadalom legkülönbözőbb értékrendjét, álláspontját, magatartásmódját. A gyermek számára meghatározó azoknak a magatartási mintáknak a megismerése és interiorizálása, amelyeket azok a személyek tanúsítanak, akikhez érzelmileg erősen kötődik, akikkel azonosul. Ezek elsősorban a szülők. A szülők viselkedése kezdetben az egyetlen lehetséges válasz. Később is, amikor már sok más magatartásformával ismerkedik meg, bizonyos helyzetekben önkéntelenül is a szülőktől látott reakálás ugrik be elsőnek (Cseh-Szombathy L., 1995).

A szülőkhöz fűződő érzelmi kötelék, a szülői hatalom, a gondoskodás, a gyermek számára vonzó képességek és javak birtoklása a szülőket a szociális világra irányuló figyelem közép-

pontjába helyezi, és elsődlegesen hatékony modellé teszi. A gyermek természetes ragaszkodása, az érzelmi támasz és elfogadás igénye a szülői viselkedés véletlenszerű, perifériálisnak tűnő elemeinek átvételét is serkenti: így kerülnek a viselkedérepertoárba gesztusok, beszédstílus, sőt a szülőkhöz hasonló érdeklődés, tárgyakkal kapcsolatos aktivitás is (Maccoby – Martin, 1983, In Vajda Zs. – Kósa E., 2005).

A család szerep- és viselkedésmintákat közvetít, melyek szükségesek az idegrendszeri funkciók ééréséhez és a személyiségstruktúrák fejlődéséhez. Ez a rendkívül komplex folyamat a mindennapi családi élet hatásai által akaratlanul megy végbe, de olyan tényezők természetesen szerepet játszanak benne, mint az adott család társadalmi helyzete, életmódja, életvitelének stílusa, a szülői felek egymáshoz való viszonya, a szülő-gyermek kapcsolat. A családban a gyermeknek módjában áll megfigyelnie a szülők interakcióinak sémáit, a gyermeket az apához-anyához fűződő érzelme motiválja tevékenység végzésére, szinte mindenben utánózni igyekszik a szüleitől látott viselkedést. A gyermek eme megfigyelései folyamatosak, a rögzült viselkedési minták egyre differenciálódnak. Így a gyermek azonosulása nem passzív, mert érdeklődése és személyes kapcsolatai indítják el és szabályozzák (Varga I., 1997).

A viselkedési formák elsajátítása elsősorban **utánozás** útján megy végbe, amely szerint a gyermek követi a modellként ható szülő(k) magatartásmintáit. Ezek egyrészt konkrét szituációkban megjelenő viselkedési formák, vagy a szülők által meghatározott normák, célok, melyeket a gyermek figyelembe vesz, és annak megfelelően cselekszik.

A családi példa hatása a személyiségnek és az élettevékenységnek valamennyi területére kiterjed. Példaként említhetjük a következő területeket:

- higiéniai szokások területe: pld. a testhigiénia, a takarítás és a háztartás rendben tartása,
- jellembeli tulajdonságok területe: az emberhez, a munkához való viszony, a szabadidő kitöltése, nehézségek, konfliktusok megoldása,
- szülők közötti kommunikáció területe,
- emocionális kapcsolatok területe: szülők közötti kölcsönös kapcsolatok, a szülő-gyermek kapcsolat.

A gyermek nemcsak egyszerűen utánozza szüleit, hanem leggyakrabban eme mintákkal **azonosul** is. Így tehát a családban a gyermekek olyan magatartásmintákat is megtanulnak, amelyekre a szülők tudatosan nem tanítják gyermeküket, de a látott mintával történő azonosulás lehetővé teszi az „elraktározást”, s így csak jóval később alkalmazzák ezeket a mintákat. A családban tanult, szerzett viselkedési jegyek, szokások jelentős mértékben meghatározzák a gyermek későbbi személyiségfejlődését.

A családban kialakult szokások, normák az új generáció életmegnyilvánulásait is befolyásolják, mert a fiatalok családot alapítva rendszerint átveszik a szüleik szokás- és normarendszerét. A gyermek számára a család, ill. a családi élet a családi együttélés kész modelljét nyújtja. Elvégre ez az egyetlen partneri kapcsolat modellje, melyet bizalmasan ismer. A jövőbeli élettársához, ill. a gyermekeihez hasonlóképpen fog viszonyulni, mint ahogy azt a szüleinél megfigyelte.

Kutatások utalnak arra, hogy a gyermekek családban történő nevelése során a szülők jelentős része saját élettapasztalataiból indul ki. Ez az oka, hogy a szülők nagy része saját gyermekkori ismeretei és tapasztalatai alapján választja meg a nevelési stílust a gyermek neveléséhez. Amennyiben a családi tradíció pozitív jellegű, rendszerint több követője van, mint fordított esetben. A negatív, rossz tapasztalat gyakran elutasításhoz, más nevelési ráhatás, nevelési eszköz megválasztásához vezet (Sřřelec, S., 1992).

Fontos, hogy a gyermek életében jelen legyen a hosszantartó, pozitív szülői példa, melyet utánozhat. A szülői példa nevelő hatását megerősítik a rendezett családi viszonyok és a teljes család jelenléte. A szülői példa hiánya a gyermek számára komoly hátrányt jelent. A jelenlegi családi élet gyakorlata azt mutatja, hogy a legtöbb felbomlott családban hiányzik a férfi modell.

A gyermekek gondozása, nevelése ugyan viszonylag rövid ideig a család kizárólagos feladata, hiszen bölcsődébe, óvodába kerülnek a gyermekek. De a család szerepe változatlanul döntő lesz akkor is, ha a különböző gyermekintézmények már közreműködnek a gyermek nevelésében. A fiatal személyiség formálódásában a családi és az intézményes nevelés csak kiegészíti, és nem helyettesíti egymást. Minél idősebb a gyermek, annál inkább keresi a követendő példákat a családon kívül. De mindenképpen a szülői példák azok, melyek befolyásolják az ember egész életét és a gyermekkor tapasztalatok hatása hosszantartó erővel bír. A szülőknek tudatosítaniuk kellene, hogy a gyermekük számára a viselkedéstük az első és a legfontosabb szerep- és viselkedésminta, melyet folyamatosan elsajátít, és továbbvisz jövőbeli partneri és családi kapcsolataiba.

IRODALOM

1. Bagdy E. 1977. Családi szocializáció és személyiségzavarok. Budapest: Tankönyvkiadó.
2. Bujnová, E. 2004. Rodina ako model rodinného života. In: Rodina a škola, 5 sz., 13 o.
3. Cseh-Szombathy, L. 1995. A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására. In: Bakacsiné Gulyás M.(Ed.): A nevelés társadalmi alapjai. Szeged: JGYTF Kiadó, o. 141-153.
4. Dombi M. 2008. A család, az óvoda, iskola kapcsolatai. In: A neveléstudomány alapkérdései. II. APC Gyula 84-90.
5. Fáyné Dombi A. 2007. Kötődés-érzelmei-személyiség. In: A neveléstudomány alapkérdései. APC Gyula, 135-145.
6. FRÝDKOVÁ, E. 2008. Postmoderná rodina a výchovná zodpovednosť. In: Výchova v pedagogickom výskume a v praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trnava: FF UCM, s. 471-480. ISBN 978-80-8105-007-7
7. Sřílec, S. et al. 1992. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna.
8. Vajda Zs. – Kósa, E. 2005. Neveléstudomány. Budapest: Osiris.
9. Varga I. 1997. Családi szocializáció és a korszerű család. In: Pedagógiai antológia IV. Szeged: JGYTF Kiadó.

JANOWSZKY SÁNDOR

környezetgazdálkodási agrármérnök
Kossuth Lajos Közoktatási Intézmény
Orosháza

A mezőgazdaság néhány környezeti, környezetvédelmi problémája

A mezőgazdasági termelés alapját a természeti erőforrások adják, így a mezőgazdaság közvetlen hatást gyakorol a természetre, termelési tényezőként használja fel annak javait, és tevékenységével sok esetben szennyezi azokat. Az intenzív mezőgazdasági termelés környezeti szempontból káros hatásai ma már számszerűen ismertek, ám ennek ellenére is a rövidtávú profitérdekekre koncentráló gazdaságközpontú, főként a gazdasági hatékonyságot szem előtt tartó rendszerben folyik a termelés.

A német fenntartható fejlődési stratégia kiemeli: a környezeti szempontból fenntartható mezőgazdaság jelentősége abban áll, hogy meg kell ővnia a talajt, a vizet és a levegőt meg-

őrizve vagy javítva a talaj termőképességét és a biológiai változatosságot. A műtrágya és a növényvédőszer felhasználását mellőzni kell, vagy csak nagyon minimális mértékben, és szükséges esetben lehet alkalmazni. A környezetszennyezést, különösen a nitrátszennyezést, az ammónia kibocsátását minél hamarabb el kell kerülni (BMU, 2002).

A dán stratégia egyik központi gondolata szerint a mezőgazdasági termelésnek hozzá kell járulnia a fenntartható fejlődéshez és a vidéki élet minőségének javításához. Ez azt jelenti, hogy meg kell védenie a tiszta levegőt, talajt, vizet és a biológiai sokféleséget. A mezőgazdasági fejlődésnek a környezet, a természet és a helyi közösségek igényeire is tekintettel kell lennie (DANISH GOVERNMENT, 2002).

A termékenység megóvása érdekében a földhasználó köteles:

- a természeti adottságoknak megfelelő talajvédő művelést folytatni,
- a talajpusztulás ellen megfelelő talajfedettséget biztosító növényi kultúrákat telepíteni, adott esetben talajvédelmi létesítményt emelni,
- a talajviszonyoknak megfelelő tápanyagbevitelt biztosítani.

Amennyiben az adott tevékenység folytán a termőtalaj szennyezése semmiképpen nem kerülhető el, ugyanakkor a szennyező tevékenység sem tiltható meg teljes egészében, a földhasználó köteles a termőtalajt a konkrét földterületről lehordani és gondoskodni annak biztonságos elhelyezéséről.

A földhasználó köteles a termőhely ökológiai adottságaihoz igazodva a földhasznosítás, a termesztés-technológia és talajvédelmi beavatkozások összehangolásán alapuló talajvédő gazdálkodást folytatni, amely a környezetvédelmi követelményeket is figyelembe veszi. A talaj szennyezésének megakadályozása céljából köteles a termőföldet a minőségét rontó talajidegen anyagoktól megóvni. A szennyvíz, szennyvíziszap termőföldön való elhelyezéséhez, valamint hígtrágya kijuttatásához talajtani szakvéleményt kell készíttetni és az abban foglaltak szerint eljárni (BÁNDI, 1999a).

A mezőgazdasági művelési kötelezettségben konkretizálódó hasznosítási kötelezettség korlátját jelenti a tájvédelem. A táj alakítási és helyi éghajlati jellegét meghatározó elemeit (domborzat, természetes vízfolyások, vizes élőhelyek) a természeti értékeket magába foglaló területek természetes növényállományát, általában a kulturális vagy történelmi szempontból jelentőséggel bíró tájértéket, a termőföld hasznosítása során meg kell őrizni.

A föld korlátozottan áll rendelkezésre és könnyen tönkretelhető. A mezőgazdaságban alkalmazott technológiáknak éppen ezért biztosítaniuk kell a földminőség védelmét. A gépesítés és a modern technika nagyobb terméshozamot tesz ugyan lehetővé, de a szakszerűtlen beavatkozással a talaj tulajdonságai sérülhetnek. A túlművelés csökkenti a szervesanyag-készletet, a túlgépesítés rombolja a talaj szerkezetét, és ez a növénytermesztés sikerét is veszélyeztetheti. A legelők túllelgetése egyben fokozott taposással is jár.

A talajt a szennyezésekkel szemben is meg kell védeni. Műtrágya és növényvédő szerek halmazódhatnak fel a művelt területeken, és hozzájárulnak a talaj, talajvíz, vízfolyások és a levegő szennyezéséhez. A mezőgazdasági termelő a növényvédő szert eredeti zárt csomagolásban, elkülönítve, tűz- és robbanásveszélyt kizáró körülmények között köteles tárolni. Használat után a növényvédő szert az eredeti csomagolással azonos zártást eredményező módon kell tárolnia. A növényvédelmi munkát oly módon kell a termelőnek elvégezni, hogy a növényvédő szer egyenletes kijuttatását semmi ne akadályozza, és a kijuttatott növényvédő szerek nem szabad meghaladnia a területmértékre előírt mennyiséget. Ha egy mezőgazdasági vállalkozás tevékenysége folytán toxikus szermaradványt, szennyvizet vagy szerves hulladékot bocsát ki, köteles a szennyvíz tisztításáról, a toxikus anyagok kezeléséről vagy a hulladék megfelelő helyre történő szállításáról gondoskodni, továbbá használat után a károsított területet rehabilitálni (KURUCZ, 2000). Az intenzív gazdálkodást jellemző magas állatállomány veszé-

lyezteti a talajvíz minőségét, valamint az állattartáshoz kapcsolódó silókból elsőként elszökő víz is szennyező hatást fejt ki.

A környezetvédelmi törvény vízvédelmi előírásai hasonlítanak a földvédelemnél vázoltakkal – itt is találkozzunk tiltással, korlátozással, feltételhez kötéssel az igénybevétel, terhelés, fertőzés, szennyezés, illetve károsítás megelőzése érdekében. Minden vízhasználónak csak a vízi életközösségek arányai megtartásával és működőképességük biztosításával szabad megváltoztatni a vizek természetes hozamát, lefolyását, áramlási viszonyait, medrét és partját. A környezetvédelmi törvény szerint a víz kitermelésének és felhasználásának feltételeit vízkészlettipusonként igénybevételi határérték figyelembevételével kell megállapítani.

A környezetvédelmi törvény a víz igénybevétele és felhasználása kapcsán általános feltételeket fogalmaz meg. Eszerint az igénybevétel esetén is gondoskodni kell:

- a víz mint tájalkotó tényező fennmaradásáról,
- a vízi és vízhez közeli élővilág életfeltételeinek biztosításáról,
- a víztartó képződmények és a tágabb környezet minőségéről,
- a vizek mennyiségi és miniségi megújulási képességének megőrzéséről.

A törvény fokozott védelem alá helyezi az ivóvízellátást, az ásványi- és gyógyvíz-hasznosítást szolgáló vízkészleteket. A felhasznált vizeknek a felszíni és felszín alatti vizekbe történő visszavezetésénél ügyelni kell arra, hogy a vízi rendszerek megújulási és természetes öntisztulási képességének fenntartása ne legyen veszélyeztetve.

A környezetjogi szabályozás nemzetközi szemszögből

A nemzetközi szabályozás körében a mezőgazdasági tevékenységgel összefüggő korlátozó szabályokat két területen találhatunk. Az egyik ilyen terület a vízvédelem. Az ezzel kapcsolatos direktíva a 91/676/EEC, amely a mezőgazdaságból származó nitrát kibocsátás által szennyezett vizekkel foglalkozik. A direktíva azon a felismerésen alapul, hogy szükség van olyan mezőgazdasági módszerek erősítésére, amelyek jótékony környezeti hatásokkal járnak, különösen pedig a diffúz forrásból származó, különböző mezőgazdasági anyagok által okozott édes- és tengervízszennyezés csökkentésére. A nitrátok által okozott vízszennyezés olyan mezőgazdasági gyakorlatból származik, mint amilyen a műtrágya és a szerves trágya túlzott mértékű használata. Az ivóvíz minőségéről szóló direktívában (80/778/EEC) megfogalmazott követelmény ellenére – az ivóvíz nitráttartalma nem haladhatja meg az 50 mg/l koncentrációt – az Európai Unió több tagországában túllépi ezt az értéket. Közösségi összefogásra volt ezért szükség annak érdekében, hogy az emberi egészség és a természeti erőforrások – beleértve a vízi ökoszisztémákat is – megvédhetők legyenek, hogy biztosítva legyen más, engedélyezett vízhasználat alkalmazása, hogy megelőzzék a további szennyezést, hogy szabályozás szülessen a nitrogénvegyületek raktározására és alkalmazására, valamint a mezőgazdasági tevékenységre vonatkozóan.

A nitrátokról szóló direktíva elsődleges célkitűzése, hogy csökkentse a mezőgazdasági források által okozott vagy gerjesztett vízszennyezést, és hogy a további hasonló környezetkárosítást megelőzze.

Ezt a célkitűzést az a követelmény alapozza meg, hogy a tagállamoknak meg kell határozniuk azokat a vízterületeket, amelyeket a nitrogénvegyületek általi szennyezés érint vagy érinthet. Emellett meg kell jelölni az úgynevezett „nitrát által veszélyeztetett zónákat”. Az ennek során alkalmazott kritériumok értékelésekor a tagállamoknak számolniuk kell a vizek és a szárazföldi területek jellegzetességeivel, és folyamatosan figyelemmel kell kísérniük a nitrátvegyületek viselkedését, valamint a direktívában meghatározott intézkedések végrehajtásának hatásait.

A nitrát által veszélyeztetett területek kijelölése után a tagállamoknak akcióprogramot kell kidolgozniuk azok kezelésére vonatkozóan. A program elkészítésekor figyelembe kell venniük minden rendelkezésre álló, mezőgazdasági és más forrásból származó nitrogénre vonatkozó tudományos és gyakorlati adatot, valamint az érintett régiók környezeti feltételeit. Az akcióprogramok kivitelezését a kidolgozásukat követő négy éven belül meg kell kezdeni. A programnak kötelező szabályokat kell tartalmaznia a következő kérdésekre vonatkozóan:

- rögzíteniük kell azt az időszakot, amely a műtrágyák meghatározott típusainak betiltásához szükséges;
- meg kell határozniuk azoknak a tartályoknak a kapacitását, amelyekben a szerves trágya tárolása történik arra az időre, amíg annak felhasználása tilos, illetve amíg be nem bizonyosodik, hogy a trágya a környezetre nem ártalmas;
- korlátokat kell felállítaniuk a műtrágya felhasználására vonatkozóan, figyelembe véve az adott terület jellegzetességeit, a termény előrelátható nitrogénigényét és a nitrogén-szükséglet más forrásból történő biztosításának lehetőségeit.

Ezek a szabályok azt hivatottak biztosítani, hogy a gazdaságok által évente felhasznált trágya nitrogéntartalma ne haladja meg a hektáronkénti 170 kg-ot (ez az úgynevezett nitrát-direktíva), bár meghatározott körülmények esetén ez a határ átléphető. Ezen követelményeken felül a kötelező előírások hozzájárulhatnak olyan, a tagállamok által kidolgozandó szabályok megalkotásához, amelyek a megfelelő mezőgazdasági gyakorlatot fogalmazzák meg. A követelmények végrehajtása a gazdák részéről önkéntes alapon történne. Ehhez járulnak még a gazdálkodók számára kidolgozott olyan képző- és tájékoztató programok, amelyek elősegítenék a szabályok végrehajtását. Ezen önkéntesen követhető magatartási szabály a „jó gyakorlat kódex”, amely az EU vízvédelmi jogszabályainak az egyik legfontosabb intézménye (BÁNDI, 1999b).

A másik korlátozó szabályokat tartalmazó terület a veszélyes vegyi anyagokkal, ezen belül is a növényvédő szerekkel kapcsolatos szabályozás. A növényvédő szerekre vonatkozó normaanyag a környezetvédelem sajátos részét alkotja, mégpedig olyan termékek szabályozásáról van szó, melyek a piacgazdaság szempontjából védelmi célúak. Az optimális növényvédelem biztosításához, illetve az emberek és az állatok egészségére jelentett kockázat egyidejű minimalizálásához lényeges a rezisztencia kialakulásának elkerülése. Ha a rezisztencia kialakul, olyan növényvédő szerek használatát vonhatja maga után, amelyek jelentősebb hatást gyakorolnak az emberek és az állatok egészségére, valamint a környezetre.

Egy-két kivételtől eltekintve általában nem foglalkoznak a mezőgazdasági eredetű levegőszennyezéssel, inkább más szektorokra (ipar, közlekedés, energia, turizmus) koncentrálva határoznak meg emissziócsökkentési célokat. Az üvegházhatású gázok közül a metán és a dinitrogén-oxid származik jelentős részben a mezőgazdasági tevékenységből, leginkább az állattenyésztésből. A stratégiák az éghajlatváltozás ellen – nem a mezőgazdasághoz kapcsoltnak – fogalmazzák meg általában a káros emisszió csökkentését, más szektorok nagyobb hangsúly-lal szerepelnek.

A kezdeti, viszonylagos környezetbarát mezőgazdaságtól úgy jutott el az emberiség a szennyező mezőgazdaságig, hogy a természetes vagy természethez közeli folyamatokba mechanikai hatású eszközökkel és kémiai anyagokkal drasztikusan beavatkozott, s azokat felgyorsította vagy módosította. A cél mára az lett, hogy az ilyen beavatkozásokat csökkentsük: kémeljük a talajt, minimalizáljuk a környezetbe jutó vegyszerteljeségeket és azok mennyiségét, továbbá tudományos pontossággal határozzuk meg ezek alkalmazásának feltételeit. NAGY (2007) meglátása szerint a reális cél mindenképpen az, hogy egyre kevésbé szennyező, egyre kisebb környezeti kárt okozó mezőgazdasági termelés alakuljon ki, vagyis valósítsuk meg a környezetkímélő mezőgazdaságot.

Németország – Európában egyedülálló módon – a levegőbe jutó szennyező anyagok csökkentése érdekében kitér a mezőgazdasági eredetű emissziókra. Bevezették az ún. TA-Luft programot (Technical Instructions on Air Pollution Control), mely ellenőrzi az állattenyésztő telepeken a környezetvédelmi szabályok betartását, ezzel elősegíti a káros emissziók csökkentését. Nemzeti szinten meghatároztak egy határértéket, az ún. NEC-et (national emission ceiling – nemzeti emissziós plafon), ezt a direktívát nem lehet túllépni.

Az Európai Unió tagországi nemzeti fenntartható fejlődési stratégiájukban a fenntarthatóság három dimenziójához kapcsolódó összetett célrendszert fogalmaznak meg, és ezen belül kiemelten foglalkoznak a természeti erőforrások védelmével és fenntartható használatával.

A nemzetközi szakirodalom értékelési eljárásai a fenntarthatósági stratégiák kidolgozásának és végrehajtásának körülményeire koncentrálnak, eközben a tartalmi kérdések háttérbe szorulnak. A természeti erőforrások – talaj, erdő, víz, levegő, biológiai sokféleség – védelmére kitűzött célok vizsgálatán keresztül lehet bemutatni, hogy a stratégiák tartalmi elemzése is sok fontos megválaszolatlan kérdést vet fel. A célkitűzések vizsgálatakor figyelembe vettem, hogy a fenntarthatósági stratégiának nem feltétlenül célja konkrét, számszerűsített célokat kitűzni, felelősöket kijelölni, annál inkább feladata a hosszú távú alapelvek és követelmények meghatározása.

Úgy gondolom, hogy a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés kérdései lehetőséget teremtenek a stratégiák összehasonlító elemzésére, mivel azok szorosan kapcsolódnak a fenntarthatóság kihívásaihoz, így a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák ebből a szempontból történő vizsgálata fontos megállapítások levonására ad lehetőséget.

A stratégiák természeti erőforrásokra vonatkozó céljait a fenntarthatóság követelményeinek megfelelően, az ökológiai korlátokat figyelembe véve kell kijelölni. A biológiai változathoz tartozó tekintetben ez a következőképpen jelenik meg. A biológiai sokféleség csökkenése napjaink egyik legreálisabb problémája. A nemzeti fenntarthatósági stratégiák mindegyikében foglalkoznak a kérdéskörrel. A stratégiák többsége már a fő célkitűzései között említi a biológiai sokféleség megővését, mások pedig az élő környezettel kapcsolatban, az ökológiai célok alatt térnek ki a tárgyalására. Általában felmérik és bemutatják az adott ország biológiai gazdagságát, és több esetben megnevezik a kritikus körülményeket. Többnyire a gazdasági növekedést, az intenzív gazdálkodást jelölik meg veszélyeztető körülménynek. A stratégiák többségében – az előzetes elvárásoknak megfelelően – kitérnek a problémára, általános célokat jelölnek ki, és ritkán kapcsolnak a célokhoz konkrét intézkedéseket, számszerűsített célokat, a stratégiák egy része azonban némely célkitűzések esetében (lásd az írt erdősisítést tekintetben) már a tervekre jellemző részletezettséggel tűzi ki céljait.

A fenntarthatóság érdekében a mezőgazdaság és a vidék szempontjából a helyi erőforrásokhoz alkalmazkodó környezetbarát termelési formákat kellene alkalmazni. Ennek érdekében elsőként a nemzeti fenntartható fejlesztési stratégiák készítőinek szükséges felmérni, hogy milyen az országukban rendelkezésre álló természeti erőforrásaik állománya, és azzal összhangban kellene megtervezni a fejlesztési célokat. A kérdés az, hogy erre vállalkoznak-e a stratégiák, vagy csak általános célokat fogalmaznak meg a talaj, víz, levegő, erdő és biológiai sokféleség esetében.

A természeti erőforrásokkal való ésszerű gazdálkodás jelentőségét az azt mellőző rendszerek veszélyes következményeit a holland stratégia fogalmazza meg a legsokatmondóbban az alábbiak szerint: A biológiai sokféleség többet jelent, mint a természet. A biológiai változathoz tartozó, a fajok sokszínűsége előfeltétele azoknak a folyamatoknak, amelyek lehetővé teszik az életet a Földön: az élelem, a nitrogén és a víz körforgása, a tiszta levegő és a biomassza előállítása, továbbá az éghajlatrendszer szabályozása.

Globálisan a biológiai sokféleség az elmúlt harminc évben szűkült be veszélyes mértékben. Ez a folyamat sajnos folytatódik. Amennyiben több földterületet használunk fel élelmi-

szertermelésre, bioüzemanyag gyártáshoz alapanyag előállítására és a városok építésére, az úthálózat bővítésére, akkor elveszíthetjük a biológiai sokféleséget. Már 2030-ra sokkal érzékenkeltebbek lesznek a biológiai sokféleség beszűkülésének következményei. A globális víz- és élelmiszerrendszerek olyan nyomás alá kerülnek, ami néhány térségben a területek elsivatagosodásához, elsavanyúsodásához és árvizekhez vezet. Nagyobb embercsoportok számára válik elérhetetlenné a tiszta, biztonságos élelem és víz (DUTCH GOVERNMENT, 2001).

Az Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiájában az erdőterületek arányának növelése jelenik meg általános célkitűzésként. A stratégiák többségében találhatunk adatokat az erdőterületek arányára, ritkább esetben az összetételére vonatkozóan. Célkitűzésként egyértelműen az erdőterületek arányának növelését jelölik meg, az erdősítés ütemének mértéke azonban jelentős eltéréseket mutat.

Írországban az európai átlaghoz (30%) képest igen alacsony (8%) az erdőterületek aránya.

Elkötelezetten támogatják az erdősítés programját, bár a célokat már a stratégiájukban is mérséklék, a kezdeti 200 ha/év helyett csak 70 ha/év-et határoznak meg (GOVERNMENT OF IRELAND, 1997). Az erdőterületek kifejezetten alacsony aránya a teljes földterületen belül évente 0,33%-kal növekszik, mely növekedési ráta az Európai Unióban a legmagasabb, területre vetítve azonban még mindig a legkisebb. Az erdőborítottságot 2030-ra 17%-os mértékűre tervezik növelni.

Az erdőterületek növelésének számos pozitívuma emelhető ki, melyeket GÁTHY (2007) az alábbiak szerint foglal össze:

- alternatív földhasználati mód;
- változatossá teszi a tájat;
- csökkenti a talajeróziót;
- alternatív tevékenységeket teremt a gazdálkodók számára;
- hosszú távon értékképző, és új bevételi forrást teremt;
- lehetőséget nyújt a helyi foglalkoztatásra (népességmegtartás).

A regionális versenyképesség javítása mellett kiemelten fontos a térségi különbségek csökkentése, a leszakadó területek felzárkóztatása, melyhez hozzájárul az épített és társadalmi környezet által kínált életminőség javítása. Alapvető cél olyan fejlesztések megvalósítása, amelyek a magas színvonalú életminőség elérése érdekében biztosítják a régió lakossága számára az egészséges és biztonságos lakókörnyezetet, a megfelelő minőségű közszolgáltatások elérését, lehetővé teszik a gazdasági fejlődést és munkahelyteremtést megalapozó funkciógazdag városhálózat kialakulását.

A környezeti problémák sokasodása komoly kihívást jelent nemcsak a tudománynak, a kutatásnak, hanem a gazdasági élet szereplőinek is. A vállalati vezetés akkor fordít nagy figyelmet a környezetvédelemre, építi be a stratégiai célok közé, ha rákényszerül, vagy ha ebből piaci előnyt, profitot remél. Egyre jellemzőbb lesz, hogy a menedzsment tevékenysége során különféle irányokból éri olyan nyomás, amely a természeti környezet megóvásával kapcsolatos erőfeszítésekre ösztönzi.

IRODALOM

1. Bándi Gy. (1999a): Környezetjog. OSIRIS Kiadó, Budapest.
2. Bándi Gy. (1999b): Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
3. Benko G. (1999): A regionális tudomány (szerk.: Horváth Gy.) Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
4. BMU (2002): Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung. Bundesumweltministerium, Berlin. 345 p.

5. Danish Government (2002): A shared future – balanced development (Denmark's nssd). The Danish Government. Copenhagen. 87 p.
6. Dinya L. (2003): Menedzsment alapjai. Károly Róbert Főiskola Közszolgálati Menedzsment Tanszék, Gyöngyös. 46. p.
7. Dutch Government (2001): Where there's a will there's a world (4th National Environmental Policy Plan – Summary). Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment. 79 p.
8. EUKÖR (2004): Környezettudatosság és pályázatírás az Európai Unióban. Ipari Műszaki Fejlesztést Alapítvány – Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület, Budapest.
9. Faragó T. (szerk.) (2004): A fenntartható fejlődés indikátorai és a magyarországi változások az EU indikátorok tükrében. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Szent István Egyetem.
10. Fodor I. (2001): Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
11. Fürstand A. (2003): A regionális operatív program szinergiavizsgálata. Falu, város, régió. 2003. évfolyam 10. szám
12. Galan, M. B. – Peschard, D. – Biozard, H. (2007): ISO 14001 at the farm level: Analysis of five methods for evaluating the environmental impact of agricultural practices. In: Journal of Environmental Management 82. 341-352. p.
13. Gáthy A. (2007): A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák tartalmi elemzése – természeti erőforrások. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika nemzetközi tudományos konferencia, Debrecen. CD kiadvány
14. Government of Ireland (1997): Sustainable Development — A strategy for Ireland. Government of Ireland, Department of the Environment, Dublin. 267 p.
15. Gunningham, N. (2007): Incentives to improve farm management: EMS, supply chains and civil society. In: Journal of Environmental Management 82. 302-310 p.
16. Káposzta J. (szerk.) (2002): Az Európai Unió regionális politikája és a strukturális alapok. Felnőttképzési tankönyv. Gödöllő.
17. Kerényi A. (1998): Általános környezetvédelem. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged.
18. Kohlheb, N. (1998): Umweltpolitik, Umweltbewußtsein und Umweltinformation. Dissertation an der Karl-Franzens Universität Graz.
19. Krotscheck, C. (1995): Prozessbewertung in der nachhaltigen Wirtschaft. Dissertation Technische Universität, Graz. 269 p.
20. Kurucz M. (2000): A víz-és földvédelmi jog vázlata. Budapest.
21. MacDonald, J. P. (2005): Strategic sustainable development using the ISO 14001 Standard. In: Journal of Cleaner Production 13. 631-643. p.
22. Nagy N. (2007): A környezetvédelem fejlődése az emberi tevékenység tükrében. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika nemzetközi tudományos konferencia, Debrecen. CD kiadvány
23. Odor K. (2007): Környezetirányítási rendszerek és a fenntartható fejlődés marketingjének kapcsolata. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika nemzetközi tudományos konferencia, Debrecen. CD kiadvány
24. Szadovszkij V.N. (1976): Az általános rendszerelmélet alapjai. Statisztikai Kiadó, Budapest.
25. Szakál, F. (1998): A hazai vidékfejlesztés rendszerének EU-konform kialakítási lehetőségei az európai vidékfejlesztési politikák tükrében. In: Ángyán József (szerk.): Mezőgazdálkodás, vidékfejlesztés és természetvédelem. Zöld Belépő, Gödöllő-Budapest 19-28 p.
26. Szolnoki Gy.né Karkus M. (1998): Ökológiai marketing az élelmiszergazdaságban. Nemzetközi tapasztalatok és hazai lehetőségek. In: Tudományos Közlemények, „Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszertermelésben” II. Kötet. Gödöllő, 19-22. p.
27. Wackernagel, M. – Rees, W.E. (1996): Our Ecological Footprint - Reducing Human Impact on the Earth. New Society Publishers, Philadelphia.
28. Council Directive of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources (91/676/EEC)
29. Council Directive of 15 July 1980 relating to the quality of water intended for human consumption (80/778/EEC)

TUZA TIBOR

romaintegrációs programvezető

Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet

Debrecen

Ki tud többet cigány (romani) nyelven?

A kultúrák kölcsönhatása nem vitatható. Példa erre a nyelv is. Hét évszázados együttélésünk során – a szókészletre pillantást vetve – legalább annyival gazdagította a cigány nyelv a magyar nyelvet, mint amennyivel a magyar a cigányt.

A diaszpórában élő népek, népcsoportok számára a nyelv, akárcsak a beszélt nyelv is, az összetartozás-tudatnak legfontosabb tényezője, az önfenntartás eszköze. Minden egyéb, érzelmi, értelmi, tudatos vagy tudattalan: külső vagy belső tulajdonság csak másodlagos kérdése az identitásnak.

Az európai cigány nyelv annyira indiai ma már, amennyire finn vagy ugor, altáji nyelv a magyar. A cigány nyelv egyetlen indiai nyelvvel sem azonos, de azokkal rokon, közös töről fakad, ugyanúgy, mint ahogyan a magyar nyelv is rokon a finnel, a manysival, az osztjákkal stb. Azaz a cigány nyelv indiai eredetű európai nyelv, az indoeurópai nyelvcsalád tagja. Nyelvjárási változatainak milyenségét az határozza meg, hogy népvándorlása során mely népek által lakott területeken vezetett át útja, vagy mely népekkel került gazdasági és/vagy kulturális kapcsolatba. A mai cigány nyelv nyelvjárásai „változatok egy témára”, ahol is a téma maga az eredeti indiai nyelv, változatai pedig a mindenkori környezetből átvett elemekkel gazdagodó nyelvjárások.

A kölcsönhatást pedig igazolja, hogy cigány eredetű és közvetítésű szavak sokaságát találjuk a magyar nyelvben. Kakuk Mátyás önálló kötetben (Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben. Szolnok, 1997) ismertette ezeket etimológiai elemzéssel. Itt és most csupán felsorolunk kötetéből az alábbiakban néhány magyar szót, amit a cigányoknak köszönhetünk:

abajgat, ácsi, alamuszi, ármányos, balfasz, bámul, bandzsa, bandzsít, bárgyú, becsajol, becsül, besikál, biboldó, bili, bitang, bizarr, bojtár, budi, cingár, ciróka-maróka, cudar, cuháré, csakliz, csalamádé, csatangol, csávó, csibész, csikasz, csikland, csimpaszkodik, csór, csóró, csúf, csuklik, csúnya, dévaj, dilis, doszta, duma, eszkába, eszkából, félnótás, gajdol, garázda, gógyi, górá, góre (főnök), guba, habzsol, hacacaré, hajcsi, hajkurász, handabanda, happaré, hebehurgya, herdál, hóhányó, horpász, kabala, kaja, kalyiba, kamel, kampec, kászlódik, kéro, kertel, kofa, kojtol, korlát, kukucskál, kunyerál, kusza, kuszál, laci (lackó, lacibertyár), lakol (meglakol), lázad, lazukál (lazsál), lelécel, lóvé, majszol, makrancos, mocsok, motoz, moryog, náspágol (elnáspágol), nyikhaj, pali (palira vesz, palimadár), pancsol, pandur, pátyol, pereputty, pia, pilács, pimasz, pipa, pipogya, piri (pirinyó), piskál, pityke, pótol, puja, rajkó, rimánkodik, rupó (ruppó = pénz), sajnál, sanda, sanyargat, serpenyő, sertepertél, sintér, sunyi, sündörög, szapul, szeleburdi, szikkad, szundizik, takony, tákol, ténfereg, teng, tulok, uzsgyi, verda, zakatol, zivatar, zsába, zsarol, zsernyák...

A fentiekben kuriózumként közöltünk néhány triviális, illetve jassz-nyelvi kifejezést is, amelyeket nem feltétlenül kell propagálnunk, bár szókészletünkbe ugyanúgy beletartoznak, mint az úgynevezett szalonképes szavak és kifejezések. Jelentős közeledést érhetünk el cigány

* A szavak etimológiáját nem ellenőriztük, nem vetettük egybe a TESz adataival, így csak feltételezhetjük a szerző hivatkozott forrásának hitelességét, de nem tekinthetjük igazoltnak. (A szerkesztő)

és magyar tanítványaink között, ha minden erőltetés nélkül időnként tudatosítjuk, hogy a magyarok ugyanúgy és nem kevesebbet tanultak a cigányoktól, mint a cigányok a magyaroktól. Továbbá alapfokú nyelvismerettel és szótárhasználattal mind a szorgalmi időben, mind a szünetekben, nyári táborozások alkalmával szórakoztató és egymás megbecsülését segítő vetélkedőket tudunk tartani például „Ki tud többet cigányul?” fedőnévvel. Ha előzetesen tisztázzuk (táblán, tablón a vetélkedő idején is szem előtt tartjuk) a cigány nyelv hangjait és kiejtésüket. Majd cigány szótárból véve cigány helyesírással adjuk meg a magyar nyelv azon cigány eredetű jövevényszavait, amelyeket a gyerekeknek „magyarra kell fordítani”. Közelítő kiejtést is közölhetünk a cigány helyesírással szereplő szó mellett. (A kiejtés pontosabb közléséhez olyan betűjelek használatára lenne szükség, amelyeket általános iskolás tanítványaink még nem ismernek.) Vagy pedig a játékvezető a megoldások sikerét azzal is elősegítheti, hogy – alapfokú nyelvismeretét hasznosítva – hangoztatja, a fordításra időt adva egymás után cigány kiejtés szerint felolvassa a megfajtott szavakat. Számos más ötlettel is gazdagíthatjuk ezeket a vetélkedőket.

Több kiváló cigány szótárral rendelkezünk, amelyek részben a cigány nyelvújítás kezdetének számító cigány nyelvújítási kódex kiadása (1992) előtt, részben ezt követően jelentek meg. (A cigány nyelvről egyébként sokkal korábban, 1971-ben, az első cigány világkongresszuson született máig érvényes döntés.) Ilyenek például a romani shib esetében *Choli Daróczi József, Rostás-Farkas György, Sztójkó Ilona* munkái vagy a beás nyelv esetében *Varga Ilona* kiváló munkája.

Romani szószeredethez ajánljuk *Karsai Ervin* szótárát. A gádzsó (nem cigány) *Karsai Ervin*, a romológia professzora az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője volt, emiatt hosszú évekre börtönbe került, s később is, egészen a rendszerváltásig hátrányos megkülönböztetés sújtotta. A börtönben rabtársaitól tanult meg cigányul, majd szabadulása után a cigány nyelv és kultúra kutatója és fejlesztője lett. Elősegítve ezzel egymás megismerését, megértését és békés együttműködését is. Ő az első, aki cigány nyelvből doktorált. 2000-ben kiadott *Cigány-magyar és magyar-cigány kissoztára* a romani alapszókincset tartalmazza. (Ennél lényegesen bővebb *Sztójkó Ilona* 2002-ben kiadott kétkötetes munkája.)

A feladatsor összeállításakor nem vétünk azzal sem, ha olyan nyilvánvalóan nemzetközi (többnyire görög és latin eredetű) szavakat is beválogatunk a szószeredetbe, amelyek azonosan szerepelnek a cigány és a magyar szókészletben. (Sok ilyen van a cigány nyelvben. A feladatmegoldások könnyítése végett mi is válogattunk ezekből néhányat.) Hiszen ezek a közös nyelvi elemek is erősítik összetartozásunkat.

Feladatlapunk száz szót tartalmaz. Egy vetélkedőhöz ennek a fele is elég, ugyanakkor kívánatos, hogy huszonöttnél kevesebb ne legyen. A száz szó egyben lehetőséget ad válogatásra, illetve elődöntő és döntő rendezése esetén eltérő nehézségi fokú feladatsor összeállítására. A cigány főneveket könnyítés gyanánt előljáró szó nélkül szerepeltetjük. Az alábbi szószeredben példákat adunk az elfogadható megoldásokra is, amelyek szinonímái ugyancsak értékelendők.

KI TUD TÖBBET CIGÁNY (ROMANI) NYELVEN?

Találd ki és írd le, hogy a cigány szó mit jelent magyarul!

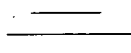
Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
achi	ácsi	ácsi, állj meg, állj ki
ajero	ájero	ájér, levegő, légmozgás, szellő
alfabeto	alfabéto	alfabéta, betűrend, ábécé
babuka	babuka	baba, játékbaba

Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
bach	bácsi	bácsi, nagybácsi
bajo	bajo	baj
banda	banda	banda, zenekar, cigánybanda
bandzha	bandzsa	bandzsa
barka	bárka	bárka, csónak
baro	baró	baró, nagyon jó, nagyon szép, nagyszerű
bileto	biléto	biléta, jegy
bolta	bolta	bolt, üzlet, elárúsító hely
budi (budara)	budi	budi, árnyékszék, klozet, vécé
budyiga	bugyiga	bugyogó, bugyi, női alsónemű
bula	bula	bula, lány, nagylány ('fenék' és 'picsa' is)
bunda	bunda	bunda
buznyako	buznyáko	buznyák, fillér, fabatka, a legkisebb pénz
cirkusi	cirkuszi	cirkusz
chalado	családo	család, família
chorel	csórel	csór, csórel, csen, lop
chorro	csoró	csóró, szegény
dili, dilino	dili, dilinó	dili, dilis, dilinós, bolond, idióta, örült
doba	doba	dob (hangszer)
dosta	doszta	doszta, elég (elegendő)
duma	duma	duma, beszéd, szöveg
fabrikalil	fabrikálil	fabrikál, gyárt, készít
facano	fácáno	fácán
fajino	fájino	fájin, finom, nagyszerű, tetszetős
familija	família	família, család, rokonság
fojovo	folyóvo	folyó
foro	fóro	fórum, város, vásártér, vásár
fusuj	fuszuj	fuszulyka, bab
gazda	gazda	gazda
godyi	gógyi	gógyi, ész, agy, értelem, tudás
gradyija	grágyija	garád, kerítés, sövénykerítés
gumi	gumi	gumi
gunuj	gunuj	ganaj, ganéj, gané, trágya, állati ürülék
handabanda	handabanda	handabanda
xoxamno	hóhámno	hóhányó, hazudós, hazug, csibész
kamel	kamel	kamel, szeret, akar
kanna	kanna	kanna
kolyiba	kolyiba	kalyiba, kunyhó
kochaj	kocsáj	kocsány, a növény hajtása, szára
kermo	kermó	hernyó
kher	ker	kérő, ház, lakás
khoro	koró	korsó
kirchima	kircsima	kricsmó, kocsmá
kirchimari	kircsimári	kocsmáros
kolomperi	kolompéri	kolompér, krumpli, burgonya
kosa	kosza	kasza
kumpanija	kumpánija	kompanya, karaván, társaság, brancs
labda	labda	labda

Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
lampa	<i>lampa</i>	lámpa
lanco	<i>lanco</i>	lánc
lapata	<i>lapáta</i>	lapát
litera	<i>litera</i>	liter
love	<i>lővé</i>	lővé, pénz
lupaj	<i>lupáj</i>	lapály, lapos
majmo	<i>majmo</i>	majom
mama	<i>mama</i>	mama, anya, anyu
mami	<i>mámi</i>	mámi, nagymama, nagyanyó
manush	<i>manus</i>	manus, ember
mato	<i>mátó</i>	mátós, ittas, részeg
medva	<i>medva</i>	medve
mucica	<i>mucica</i>	cica, kismacska
musaj	<i>muszáj</i>	muszáj, kell, szükséges
nyishta	<i>nyista, nyicsta</i>	nyista, semmi
papo	<i>papó</i>	papó, nagyapa, nagyapó, öregember
papucha	<i>papucsa</i>	papucs, cipő, lábbeli
pijel	<i>pijel</i>	piál, iszik
phurde	<i>purde</i>	purde, purgyé, fiúgyerek, cigány gyerek
rabo	<i>rabo</i>	rab, fogoly, elítélt, börtönlakó
raca	<i>raca</i>	ruca, kacsa
rafo	<i>ráfó</i>	ráf, abroncs, vasabroncs
rajko	<i>rajkó</i>	rajkó, úrfi, cigányfiú, cigány gyerek
rako	<i>ráko</i>	rák
rama	<i>ráma</i>	ráma, keret (és 'csoda' is)
roklya	<i>roklya</i>	rokolya, szoknya, bő ráncos szoknya
rota	<i>rota</i>	rota, kerék, körben forgó alkatrész
rundo	<i>rundó</i>	rund, rundó, kör, menet, forduló
rupa	<i>rupa</i>	rupó, ruppó, pénz (eredetileg 'ezüst')
ruzha	<i>rúzza</i>	rózsa
shavo	<i>sávó, csávó</i>	csávó, fiú, cigányfiú, nagyfiú, legény
shej	<i>sej, csej</i>	csaj, lány, cigánylány, nagylány
shero	<i>sé ró</i>	sé ró, fej, fizimiska, hajviselet
shipka	<i>sipka</i>	sipka, sapka
shrofo	<i>srófo</i>	sróf, csavar
shtala	<i>stála</i>	istálló
shukar	<i>sukár</i>	sudár, szép
sablya	<i>szablya</i>	szablya, kard
skurto	<i>szkurto</i>	kurta, rövid
tata	<i>tata</i>	tata, apa, apu
tashka	<i>táska</i>	táska
temlica	<i>temlica</i>	tömlöc, börtön
ulej	<i>ulej</i>	olaj
vajda	<i>vajda</i>	vajda
vedra	<i>vedra</i>	veder - vödör
vulyica	<i>vulyica</i>	utca
zhal	<i>zsal, dzsal</i>	dzsal, megy, halad
ushtyi	<i>uzsty</i>	uzsgyi, menj, gyerünk, menekülj

A feladatmegoldások értékelése során arra törekszünk, hogy minden közelítőleg megfelelő fordítást elfogadjunk. Mindenkit megdicsérünk, az élen állókat díjazzuk. Teljesítménycsoportok szerint is díjazhatunk. Például: 91-100 %: I. díj, 71-90 %: II. díj, 31-70 %: III. díj, s ha netán lenne 30 %-os vagy ez alatti teljesítmény, az a IV. díj. – A fordítások ellenőrzése-értékelése során nyilvánvalóan nem hagyjuk szó nélkül az esetleges helyesírási hibákat, de a helyesírási hibákat nem számítjuk be a megoldások elfogadásába.

Jó szórakozást!

IMRE RUBENNÉ DR.

főiskolai tanár

Nyíregyházi Főiskola, Tanítóképző Intézet

Nyíregyháza

Köszönésformák Móricz Zsigmond: Sári bíró című vígjátékában

1. A köszönés és a megszólítás a társadalmi kapcsolatteremtés nyelvi formái. A magyar nyelvészeti szakirodalomban meglévő, ezzel a témával foglalkozó cikkek egyik része egyes korszakoknak a teljesség igénye nélküli leírására korlátozódik (vö. THEWREWK 1897, SIMONYI 1911, SINOR 1974). A mai nyelvre vonatkozóan néhány összefoglaló tanulmány is megjelent (vö. LADÓ 1958, 1959, GUSZKOVA 1981, DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999, DOMONKOSI 2002). A nyelvhasználat és társadalom összefüggését kutató szociolingvisztika egyik kedvelt vizsgálati témaköre a nyelvi tiszteletadási formák leírása (vö. TÓTH 1983, KISS 1993, BALÁZS 1993, KISS 1995, SÁNDOR 1996). Az újabb kutatások a pragmatika és a beszédaktus-elmélet eredményeinek bevonásával bővítik a témával kapcsolatos ismereteket (vö. NYOMÁRKAY 1998, 1999).

2. A fenti tanulmányokban több helyen is olvashatjuk, hogy a régi korok tiszteletadási formáinak tanulmányozására a szépirodalmi alkotások kitűnő lehetőséget nyújtanak. Deme László a következőket írja: „Jó tükrözője az érintkezésformák mindenkori értékének és érték-változásának a mindenkori szépirodalom” (DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 62). Sebestyén Árpád több cikkében és előadásában a szociolingvisztikai szemléletmód érvényesítését hangsúlyozza a realista szépirodalmi művek elemzésében. Hasznos nyelvi elemzési szempontnak tartja annak megfigyelését, hogy a szereplők nyelvezete milyen mértékben és hogyan érzékelteti társadalmi hovatartozásukat, szociális helyzetüket, műveltségüket, életkorukat és nemüket (SEBESTYÉN 1990: 45; 1993: 85). Balázs Géza népies íróink prózájára hivatkozik: „Népies íróink gazdagon alkalmazzák a kapcsolatra utaló nyelvi elemeket. Prózájukba beépítik a népnyelvnek ezeket az elemeit” (BALÁZS 1993: 49). Nyomárkay István a középosztály udvariassági beszédaktusait tanulmányozva a nyelvi példákat Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán, Harsányi Zolt és Molnár Ferenc műveiből meríti.

Bárczi Géza a nyelvjárás és irodalmi stílus kérdéseit taglalva azt bizonyítja, hogy a nyelvjárási és szociolingvisztikai jelenségeket nemcsak a valóságban lehet vizsgálni, hanem realista szépirodalmi művek fiktív világában is (vö. BÁRCZI 1961: 62–112). Móricz Zsigmond írói nyelvével sokan sokféle közelítéssel foglalkoztak, főleg stilisztikai szempontból (vö. HERCZEG 1961, SZATHMÁRI 1961, SEBESTYÉN 1972). Én szociolingvisztikai jellegű nyelvi

elemzéseket végeztem Móricz Zsigmond három művében: A fáklya, Rokonok és a Csibenovellák. (IMRE 2004). Egy külön tanulmányban rendszereztem A fáklya című regényben előforduló megszólításformákat (IMRE 2003: 231–239). Egy újabb tanulmányban csoportosítottam a Rokonok című regényben előforduló köszönés- és megszólításformákat (IMRE 2005: 49–68). Legutóbb e folyóirat egy korábbi számában A fáklya című regényben előforduló köszönésformákat vizsgáltam (IMRE 2008: 73–78).

Jelen írásomban Móricz Zsigmond „Sári bíró” című művében szereplő köszönésformákat rendszerezem. A nyelvi adatokat a szereplők dialógusaiból gyűjtöttem. Vizsgálatomban a „Nyugat” kiadásában, 1910-ben megjelent kötet szövegét vettem alapul, a továbbiakban erre hivatkozom. Móricz Zsigmond ebben a művében gyakran alkalmazza a „betűnépieskedés” (DEME 1951:41), a „betűnépiesesség” (HERCZEG 1961: 299) módszerét, ezzel is a népies nyelv illúzióját adja az olvasónak. A vígjátékban előforduló nyelvjárási jelenségeket hitelesen rögzítem.

A vígjáték cselekménye egy nyírségi falusi bíróválasztás bonyodalmainról szól. Szereplői a falusi osztálytagozódásnak megfelelően gazdag- és szegényparasztsokra különülnek. Sári bíró, a felesége, gyerekei, a sógora, Pengő Kovács és a lánya a módos parasztságot, az öreg Varjú és Gedi a szegényparaszságot képviselik.

„Minden beszélgetésnek van egy bizonyos udvariassági telítettsége, azaz — és ez általános nyelvi jelenség — két ember nyelvi kapcsolata, társalgása, akarva akaratlanul bizonyos konvencionális formákat tartalmaz. Így a beszélgetés vagy akár az egyirányú beszéd, nemcsak a közlendőt tartalmazza, hanem bizonyos mértékben fényt vet a szóló és a hallgató társadalmi kapcsolatára is” (SINOR 1974: 545). A fenti megállapítás érvényesnek látszik az említett mű szereplőinek egymás közti nyelvi érintkezésformáira is.

3. Éder Zoltán meghatározása szerint a köszönés „a társas életnek egyik ősi megnyilatkozása, az embertársaink iránti tiszteletnek és jóindulatnak a kifejezése, az egymás közti kapcsolatteremtésnek egyik eszköze” (ÉDER 1983: 1249). Kertész Manó a „Szállók az Úrnak” című könyvének bevezetőjében az üdvözlési formák eredetét kutatva arra a következtetésre jut, hogy egyik részük az úr-szolga viszonyra vezethető vissza (pl. meghajlás), a másik részük a békés szándék bizonyításával függ össze (pl. kézfogás), s vannak közöttük vallásos eredetűek is (KERTÉSZ 1931/1996: 6–9).

A magyar köszönésformák használatát meghatározza a beszélő és megszólított neme, társadalmi szerepe, tegező vagy magázó viszonya és életkora. Fontos szerepe van még a nap-szaknak és az érzkezés, illetve a távozás helyzetének.

A köszönésnek több lehetséges formája van. Balázs Géza a kapcsolatteremtő nyelvi elemekről szóló munkájában a következő csoportosítást adja: 1. konvencionális köszönésforma (pl. *Jó napot kívánok!*); 2. konvencionális köszönésforma + megszólításos köszönés (pl. *Jó estét, Pista bácsi!*); 3. köszönéspótló kijelentés és kérdés (pl. *De jól nézel ki! Hol sültél le ilyen jól?*); 4. halmozott köszönésforma (pl. *Jó napot, kezit csókolom!*); 5. köszöntés, jókívánság (pl. *Kéz és lábtörést!*). Írásomban a szerint csoportosítom a vígjátékban szereplő köszönésformákat, hogy tartalmilag mire utalnak, s mindig jelzem azt is, hogy az adott konvencionális forma önállóan vagy megszólítással egybekapcsolva vagy halmozottan fordul elő.

4. A fentiek alapján Móricz Zsigmond: „Sári bíró” című művében a következő köszönésformákkal találkozunk.

4.1. Az első csoportot a vallásos eredetű üdvözlési formák alkotják. Ladó János megemlíti, hogy a falusi emberek gyakran használták ezt a formát is (LADÓ 1958: 423). Az érkező köszönések közül az *Adjon Isten!* és az *Adj' Isten!* formák fordulnak elő legtöbbször. A Nyelvi illetenban a következőt olvashatjuk az első kifejezésről: „Inkább falun, kisvárosban használatos tisztelettudó, népies, családi köszönésforma. Bizalmas és nem bizalmas kapcsó-

latban egyaránt alkalmazható” (DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 389). A második kifejezés az előző köszönésforma legrövidebb változata, s bizalmas jellege ellenére tiszteletet fejez ki.

A vígjáték szereplői közül Varjú két alkalommal ezt a formát használja. Egyszer, amikor meglátogatja a bírót az otthonában: „gyisten, bíró uram” (68). Az ejtésrövidülési konvencionális köszönéshez kapcsolt megszólítás nagyobb tiszteletet fejez ki a megszólított iránt. A másik esetben a szereplő a bíróválasztást követően keresi fel a bíró házát, és sértődöttségét, felháborodását jól érzékelteti a rövid megszólítás nélküli forma alkalmazása: „Aggyisten!” (95).

Falun igen udvarias, tisztelettudó népies üdvözlésnek számított az érkező részéről az *Adjon Isten jó reggelt (napot, estét, éjszakát)!* mondat (vö. DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 389). A vallásos eredetű üdvözlési forma a napszakra utaló formával ötvöződve halmozott köszönésformát eredményez. Hajdók József, a bíró sógora ezzel a halmozott köszönésformával köszönti a bírót: „Aggyisten! Jónapot aggyik az isten!” (27). Az idős parasztember, Varju szintén hasonló módon köszönti a bírónét az első találkozáskor, s az üdvözlést az időjárásra vonatkozó megjegyzéssel egészíti ki: „Aggyon Isten szerencsés jó napot. Jaj, be kutya hideg van!” (11).

Pengő Kovács, a falu leendő bírója áldást és békességet kíván a ház asszonyának: „Aggyon az isten áldást, békességet!” (34). A bíróné szívélyesen fogadja a vendéget: „Aggyon isten. Isten hozta nálunk, kedves keresztkomám uram” (uo.). A két vallásos eredetű üdvözlési forma együttes alkalmazásával és a kedveskedő megszólítással a megszólított iránti tiszteletét és szimpátiáját érzékelteti a bíróné.

Az *Isten hozott (hozta)* érkező köszönésforma eredetéről a következők írja a Nyelvművelő kézikönyv: „Vallásos színezetű köszönésforma, amelyben az eredeti jelentés többé-kevésbé elhomályosult” (NyKk. I. 1983: 1060). A használatáról pedig megtudhatjuk, hogy a parasztember fogadó köszönésül, a szívélyesség nagyobb kifejezésére használja (vö. NyKk. I. 1983: 1253). A Nyelvi illetan így minősíti: „az érkezőt üdvözlő, tiszteletet kifejező népies köszönésforma” (DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 435).

A bíróné ezt a konvencionális formát megszólításos köszönéssel kapcsolja össze, a találkozás idejére is utalva, amikor a házába váratlanul betoppanó új bírót üdvözlí: „*Isten hozta, nem is vártuk. Ezer esztendeje nem volt nálunk*” (93).

A búcsúzó köszönésformák közül az *Isten áldja (áldjon, megáldjon)*, az *Istennek ajánlom* és az *Adj isten* formák szerepelnek. Az első két alakot a Nyelvi illetan tiszteletet kifejező népies búcsúzó köszönésformákként tartja számon (vö. DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 435–436). Távozáskor a bíróné sógora így búcsúzik el a bírónétól: „*No Isten áldja ídes néném*” (85). Veróni, a bíróné egykori barátnője több alkalommal így köszön el: „*Isten álgyon, Sári*” (14; 78; 79; 81). A bíróné is hasonló módon búcsúzik barátnőjétől: „*Isten megáldjon*” (14); „*Isten álgyon*” (78; 79; 81). Egy alkalommal Manczi, a fiatal lány is így köszön el Jóskától, a bíróné fiától: „*Isten álgyon*” (45). A megszólítással összekapcsolt konvencionális köszönésformák nagyobb tiszteletet fejeznek ki a megszólított iránt, mint a megszólítás nélküli formák.

Az *Istennek ajánlom* formát két szereplő alkalmazza. Hajdók József így köszön el a bíró családjától: „*Istennek ajállom kenteket!*” (30). A népies megszólítással összekapcsolt vallásos üdvözlési forma elterjedt volt a két világháború közötti időszakban. Hasonló módon búcsúzik a bíró családjától az idős szegény parasztember, Varju is: „*Istennek ajállom kieteket, bíró uramat, bíróné asszonyomat, egész becses családgyával*” (26). A megszólításformák halmozása a megszólítottak iránt érzett túlzott tiszteletadás jeleként értelmezhető.

Távozó köszönésként alkalmazva furcsának tűnik az *Adj Isten!* forma. A vígjátékban két szereplő, Gedi és az öreg parasztember, Varju is így búcsúzik el a bírónétól: „*Aggyisten*” (50; 96). A magyarázat talán abban rejlik, hogy mindketten feldúltan távoznak a bíróné házából, s ennek a rövid alakváltozatnak a használatával sérteni akarják a ház asszonyát.

4.2. A második csoportba a napszaknak megfelelő üdvözlési formákat soroltam. Ladó János már említett tanulmányában megjegyzi, hogy a falusi férfilakosság mindig

pontosan ügyelt az érkezés és távozás alkalmának rendszeres és következetes megkülönböztetésére (vö. LADÓ 1958: 423). Érkező köszönésül a parasztság gyakran használta a *Jó reggelt (napot, estét) kívánok* formákat. Móricz valóság híven örökölte meg a kor szokásait. A műben Lizi köszönti így leendő anyósát, a bírónét: „*Jó napot kívánok*” (15). Ezzel az udvarias, magázó napközi köszönésformával jól érzékelteti a lány a bíróné iránti tiszteletét. A bíróné meglepődve fogadja a lányt, s ő a konvencionális, napszakra utaló köszönést alkalmazza, megszólító formával összekapcsolva: „*Jézusom — jónapot neked is —, hát jutok eszedbe?*” (15). Hajdók József ennek a köszönésformának a rövid alakját alkalmazza a bíróné köszöntésekor: „*Jó napot!*” (81). Ez a rövid változat a teljes formánál bizalmasabb hangulatú, s utal a szereplő szomorú hangulatára, szorongó lelkiállapotára is, hiszen fél közölni a bírónéval a bíróné választás eredményét.

Veróni is így köszön a bírónénak: „*Jó napot, Sári!*” (77). A magázó, távolságtartó köszönésforma alkalmazása furcsa a szereplő részéről, hisz egykori barátja a bírónénak, s az üdvözlést követően rögtön tegezésre vált: „*Megkerestelek mint régi jó barátnémat*” (uo.).

Pista, a bíróné unokája tisztelettudóan megszólítással egybekapcsolva köszönti a nála jóval idősebb embert, Hajdók Józsefet: „*Jó napot, Józsi bátyám!*” (27).

Halmozott köszönésformával él Pengő Kovács, amikor meglátogatja a bíró családját: „*Jó napot, jó egészséget!*” (93). Az említett forma a napszakra utalás mellett jókívánságot is kifejez.

4.3. A harmadik csoportot a köszönéspótló kijelentések és kérdések képezik. Balázs Géza megfogalmazása szerint ezek „nem konvencionális köszönésformák, de funkciójuk „köszönésformává”, fatikus kapcsolatteremtési nyelvi elemmé avatja őket” (BALÁZS 1993: 29). A szerző két fő típusát különíti el: a kijelentést, ill. a kérdést, álkérdést. A kérdéses formát azért nevezzük álkérdésnek, mert tartalmi választ nem várunk rá. A vígjátékban mindössze két példát találtam, amelyek mindegyike a találkozás helyszínére utal: „*Ah, kit látok itt! Ki jön itt?*” (15). Ebben az esetben a bíróné kedveskedve, hízelegve fogadja leendő menyét, Lizit. „*Hát téged mi hoz ecczer ide?*” (77). A második esetben pedig a bíróné meglepődve fogadja Verónit, mintha nem örülne az érkező vendégnek. Az említett kijelentések és kérdések a köszönéssel egyenrangúak, s mintegy megalapozzák a szereplők közötti beszélgetések hangnemet és a szereplők egymáshoz való viszonyulását.

4.4. A negyedik csoporthoz a tegező köszönésforma (*szervusz*) tartozik. A Nyelvművelő kézikönyvben a következőt olvashatjuk a szó eredetéről: „A középkori latin *servus humillimus*-ból (=legalázatosabb szolgája) alakult *szervusz* mint bizalmas, tegező köszöntés a többi üdvözlési forma szerepét betöltő szó (NyKk. II. 1985: 805). A *szervusz* eredetileg az alárendeltnek a magas rangúakhoz intézett üdvözlési formája volt, s nagyfokú függést fejezett ki. Idő múltával azonban e jelentéstartalma megváltozott, s az egyenrangúaknak, mégpedig a tegező viszonyban lévőeknek a köszönési formájává vált. A Nyelvi illetan megfogalmazása szerint „tegező viszonyban általánosan használható, semleges köszönésforma, egyenrangúak, egykorúak között, illetve alacsonyabb rangúak és fiatalabbak üdvözlésére” (DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 487). A vígjáték szereplői közül Hajdók József köszön így Pistának, a bíróné unokájának: „*Szerbusz, öcskös!*” (27). A konvencionális köszönésforma népies alakjához kapcsolt lekezelő, leereszkedő megszólítás a felnőtt ember gyermeket lenéző magatartását tanúsítja.

4.5. Az utolsó csoportot a köszöntést, jókívánságot kifejező köszönésformák alkotják. Erre mindössze két példát találtam a vígjátékban. Az első a „*Minden jót kívánok!*” búcsúzási forma. Erről a következő olvasható a Nyelvi illetanban: „Rendszerint egy másik búcsúzó köszönésforma (*szervusz*, *viszlát*, a *viszontlátásra*) kiegészítője, de önálló köszönésként is előfordul. Tegező viszonyban inkább a rövid alak járja, magázó viszonyban, illetve tisztelettudó üdvözlésben a teljes formát használják” (DEME–GRÉTSY–WACHA

1987/1999: 462). A vígjátékban Lizi a teljes formát alkalmazva köszön el a bírónétól, kifejezve ezzel is tiszteletét leendő anyósa iránt: „*Minden jót kívánok*” (30). A másik a „*Jó egészséget kívánok*” búcsúzási forma. Ennek a teljes formának a rövid nyelvjárási változatát alkalmazza Pengő Kovács, amikor elhagyja a bíró házat: „*Jó egészséget!*” (41).

5. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Móricz falusi szereplői ebben a műben a vallásos eredetű és a napszoknak megfelelő üdvözlési formákat részesítették előnyben. Néhány példa akad a köszönéspótló kijelentésekre, illetve kérdésekre, és jókívánság kifejezésére is. A vendégségbe érkező és a vendéget fogadó vidéki emberek mindig megadták a kellő tiszteletet egymásnak. Móricz ebben a vígjátékában is hitelesen örököltette meg a kora falun élő embereinek köszönési szokásait. A műben szereplő köszönésformákat az alábbi táblázat szemlélteti. A fő csoportokat a vallásos eredetű, a napszoknak megfelelő köszönésformák, a köszönéspótló kijelentések és kérdések, a tegező és a köszöntést, jókívánságot kifejező formák alkotják. Az egyes csoportokon belül aszerint különülnek el a köszönésformák, hogy önmagukban vagy megszólítással egybekötve vagy halmozottan fordulnak elő.

Köszönésformák:	A köszönő szereplő:	A köszöntött szereplő:
1. Vallásos eredetű köszönésformák		
a) Konvencionális köszönésformák		
<i>Aggyisten!</i>	Varju	a bíró
	Gedi	a bíróné
<i>Aggyon az isten áldást, békességet</i>	Pengő Kovács	a bíróné
<i>Isten megáldjon</i>	a bíróné	Veróni
<i>Isten álgyon</i>	a bíróné	Veróni
	Manczi	Jóska
b) Konvencionális köszönésforma + megszólításos forma		
<i>'gyisten, bíró uram!</i>	Varju	a bíró
<i>Isten hozta, nem is vártuk</i>	a bíróné	Pengő Kovács
<i>Isten áldja, ídes-néném</i>	Hajdók József	a bíróné
<i>Isten álgyon, Sári</i>	Veróni	a bíróné
<i>Istennek ajállok kenteket!</i>	Hajdók József	a bíró
<i>Istennek ajállok kieteket, bíró uramat, bíróné asszonyomat, egész becses családgyával!</i>	Varju	a bíró családja
c) Halmozott köszönésformák		
<i>Aggyisten! Jónapot aggyík az isten!</i>	Hajdók József	a bíró
<i>Aggyon Isten szerencsés jó napot!</i>	Varju	a bíróné
<i>Aggyon Isten. Isten hozta nálunk, kedves keresztimám uram</i>	a bíróné	Pengő Kovács

Köszönésformák:	A köszönő szereplő:	A köszöntött szereplő:
2. A napszaknak megfelelő köszönésformák		
a) Konvencionális köszönésformák		
<i>Jó napot kívánok</i>	Lizi	a bíróné
<i>Jó napot</i>	Hajdók József	a bíróné
b) Konvencionális köszönés + megszólítás		
<i>Jézusom — jó napot neked is — hát jutok eszedbe?</i>	a bíróné	Lizi
<i>Jó napot, Sári</i>	Veróni	a bíróné
<i>Jó napot, Józsi bátyám</i>	Pista	Hajdók József
c) Halmozott köszönésforma		
<i>Jó napot, jó egészséget</i>	Pengő Kovács	a bíró családja
3. Köszönéspótló kijelentés ill. kérdés		
<i>Ah, kit látok itt! Ki jön itt?</i>	a bíróné	Lizi
<i>Hát téged mi hoz ecczer ide?</i>	a bíróné	Veróni
4. Tegező köszönésforma		
a) Konvencionális köszönés + megszólítás		
<i>Szerbusz, öcskös</i>	Hajdók József	Pista
5. Köszöntést, jókívánságot kifejező köszönésforma		
<i>Minden jót kívánok!</i>	Lizi	a bíróné
<i>Jó egészséget!</i>	Pengő Kovács	a bíró családja

IRODALOM

- Balázs Géza 1987 = A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. Magyar Nyelvőr 4: 402–412.
- Balázs Géza 1993 = Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Bárczi Géza 1961 = Nyelvjárás és irodalmi stílus. In: Stilisztikai tanulmányok. Gondolat Kiadó, Bp. 62–112.
- Deme László 1951 = A nyelvjárási alakok irodalmi használatának határai. Magyar Nyelvőr 33–42.
- Deme László–Grétsy László–Wacha Imre (Szerk.) 1999 = Nyelvi illeten. Szemimpex Kiadó, Bp.
- Domonkosi Ágnes 2002 = Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, Debrecen.
- Éder Zoltán 1983 = Köszönésformák. In: NyKk. I: 1249–56.
- Ért.Sz. A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. 1959–1962 = Főszerkesztő: Bárczi Géza és Országh László. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Guszkova, Antonyina 1981 = A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben. NytudÉrt. 106. sz. Bp.
- Herczeg Gyula 1961 = Móricz Zsigmond stílusa. In: Stilisztikai tanulmányok. Gondolat Kiadó, Bp. 240–329.
- Imre Rubenné 2003 = Megszólításformák Móricz Zsigmond „A fáklya” című regényében. Magyar Nyelvjárások 231–239.
- Imre Rubenné 2004 = Szociolingvisztikai jelenségek Móricz Zsigmond műveiben. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.

- Imre Rubenné 2005 = Köszönés- és megszólításformák Móríc Zsigmond Rokonok című regényében. Magyar Nyelvjárások 49–68.
- Imre Rubenné 2008 = Köszönésformák Móríc Zsigmond „A fáklya” című regényében. Módszertani Közlemények 2: 73–78.
- Juhász József 1983 = Szövegteni vázlatok. I. A megszólítás funkciói a szövegben. In: Rác Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 152–157.
- Kertész Manó 1996 = Szállók az Űrnak. K.u.K. Könyvkiadó.
- Kiss Jenő 1993 = Köszönés- és megszólításformák a Rábaközi Mihályiban. Magyar Nyelvőr 208–228.
- Kiss Jenő 1995 = Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Ladó János 1958 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 422–430.
- Ladó János 1959 = Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr 23–36.
- Nyelvművelő Kézikönyv I–II. 1983. 1985 = Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Nyomárkay István 1998 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 277–283.
- Nyomárkay István 1999 = A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr 145–149.
- Sándor Anna 1996 = Koloni köszönés- és megszólításformák. Magyar Nyelvőr 1996: 302–318.
- Sebestyén Árpád 1972 = A tájnyelv mint stílusesszék Móríc Zsigmond műveiben. Magyar Nyelvjárások 9–38.
- Sebestyén Árpád 1990 = A nyelv rétegződéséről, a szociolingvisztikai szemléletmódról. MNyTK. 189. sz. 42–48.
- Sebestyén Árpád 1993 = Szövegértés, stílusérzékelés. MNyTK. 196. sz. 85–94.
- Simonyi Zsigmond 1911 = Az udvariasság nyelvéről. Magyar Nyelvőr 1–8; 149–155.
- Sinor Dénes 1974 = A magyar nyelv udvariassági formái a két világháború közti időben. NytudÉrt. 83. sz. 545–552.
- Szathmári István 1961 = A magyar stilisztika útja. Bp.
- TESz. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967–1976. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Thewrewk Emil 1897 = Az udvariasság nyelve. Magyar Nyelvőr 9–15; 101–108.
- Tóth Mihály 1983 = Köszönések és megszólítások Bag községben. MCsD. 20. sz. Bp.
- A vizsgált Móríc mű:
- Móríc Zsigmond: Sári bíró. A „Nyugat” kiadása, Bp. 1910.

DR. H. TÓTH ISTVÁN

egyetemi vendégtanár

Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága

Támpontok Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményének a sokoldalú feldolgozásához^{*}

A magyar nyelvű egyéni líra megteremtője, Balassi Bálint a klasszikus értékeket felvontató, 1589 nyarán született az „Egy katonaének (In laudem confinium) Az Csak búbanat nótájára” című versének a sokoldalú bemutatására teszek kísérletet az olvasmánymegértés, továbbá a nyelvi kompetenciák fejlesztése szempontjából. Íme a műalkotás.

^{*} Jelen dolgozatom alapjául szolgált a „Vitézi virtus szépségének verse” című előadásomnak, amely a Kecskemén megrendezett „Nyelvi képességek fejlődése és fejlesztése gyermekkorban” konferencia „Olvasáspedagógia (olvasás-szövegértés tanítása)” szekciójában hangzott el 2007. június 21-én.

IN LAUDEM CONFINIORUM: EGY KATONAÉNEK*

Az Csak búbánat nótájára

Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor az sok szép madár szól, kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ad, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére vitézeknek szüve gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívül is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul,
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.

Véres zászlók alatt lobogós kópiát vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sik mezőt széllal nyargalják, nézik,
Az párduckápákkal, fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik.

Jó szerezsen lovak alattok ugrálnak, hogyha trombita riadt,
Köztök ki strázsát áll, ki lováról leszáll, nyugszik reggel, hol virradt,
Midőn éjten éjjel csataviseléssel mindenik lankadt s fáradt.

Az jó hírért névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó sólymok mezőn széllal járnak, vagdalkoznak, futtatnak.

Ellenséget látván, örömmel kiáltván ők kópiákat törnek,
S ha súlyosan vagyon az dolog harcokon, szőlítatlan megtérnek,
Sok vérben ferteztén arcul reá térvén üzőt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség s fáradság mulatások.

Az éles szablaiban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véressen, sebekben halva sokan feküsznek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.

Ó végbelieknek, ifjú vitézeknek dicséretes serege!
Kiknek ez világon szerteszertén vagyon mindeneknél jó neve,
Mint sok fát gyümölcscsel sok jó szerencsével áldjon Isten mezőkbe!

Ma többen úgy vélekednek, hogy ez a Balassi-katonaének nem könnyű és nem könnyen tanítható szöveg a hatodik évfolyamos diákok számára. Velük szemben áll az a nézet, hogy mégis fontos és jól használható ez a költői szövegmű a „Toldi” tanítása után, az „Egri csillagok” ismeretében. Ez a Balassi-költemény több szempontból is kiváló szöveg irodalomtanítási és személyiségfejlesztő célok megvalósításához. Az „Egy katonaének” a vitézi versek és énekek tanításához a korszak kiemelkedő esztétikai értékeit felmutató, példaadó irodalmi alkotása, a költő egyik kétségtelenül legjobbnak tartott műve, amely lehetőséget ad alapvetően fontos poétikai, irodalomelméleti, verstani ismeret bemutatására, azok alapozására. Megkerülhetetlen az a felfogás is, hogy ez a Balassi-alkotás lírai bevezetést nyújt Magyarország 16. századi életébe, a végváriak mindennapi világába.

* Megjegyzés: A tanulmány szerzője nem közölte, hogy melyik kiadású Balassi-kötetből idézi a verset, így az általa megadott szöveget fogadtuk el annak tudatában, hogy a különböző kiadású kötetekben a vesszorok tördelése, sőt egyes szavak is eltérnek ettől a változattól. (A szerkesztő)

Ennek a lírai alkotásnak a megismerésére, el- és befogadására, a mű közvetítette emberi érzelmvilágnak, valamint természetközelségnek a feltárására a leghatásosabb és legeredményesebb az úgynevezett *folyamatolvasás*. Ez, a több tanórán keresztül történő, feltétlenül előzetes kutatásra épülő, egyéni, páros és csoportos munkaszervezésen alapuló szövegmegmunkálás adja az egyes olvasó-befogadó személyiségének az erősítéséhez és az olvasástudásának a gyarapításához a legtöbb intellektuális energiát. Az értelmi tényezők egyoldalúságának a dominanciájától, közérthetőbbben: túlsúlyba kerülésétől úgy óvhatjuk magunkat, ha elfogadjuk, hogy jelen, feldolgozandó Balassi-szemelvény által közvetített világ emberi érzelmi megnyilvánulásaira, így a természetszeretetre, a lelkesedésre, a társakkal való örvendező együttlétre szintén ráirányíthatjuk már ennek a korosztálynak az érdeklődő figyelmét.

E Balassi-versnek a 11–12 évesekkel történő feldolgozásában hasznosan alkalmazhatóak az *explication de texte*, azaz a szoros szövegelemző, szövegmagyarázó olvasásnak a lehetőségei. A funkcionális stilisztika köréből jól ismert ez a francia gyökerű elemző módszer, amely – ezt Adamikné Jászó Anna olvasáspedagógiai kutatásai is igazolják – az elnevezésétől, a származási helyétől és idejétől függetlenül termékenyen segítette a magyar nyelvű olvasástanítást a múltban is. Köztudott – köszönhető a hatékony funkcionális stilisztika iránt elkötelezett Szathmári Istvánnak –, hogy a francia stíluskiskolának ez a szövegvilág-kutató eljárása feltétlen tisztelettel viseltetik a szövegmű nyelvi-stilisztikai jelenségei iránt. Magam e szövegmagyarázó módszer irodalompedagógiai hasznosításához nemcsak fogalomértelmező tanulmánnyal, hanem a „Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés” program keretében írott „A stílus” című tankönyvvel, ezen kívül az 5–8. évfolyamok olvasói részére készített irodalmi feladatgyűjteményeimmel járultam hozzá.

Alapvetőnek tekintjük e módszer alkalmazásában azt a döntő mozzanatot, amit betű szerinti megértésnek nevezünk. Amíg ez a létállapot: az olvasó és a feldolgozandó mű közötti emocionális, valamint intellektuális kapcsolat – nevezhetjük *elsődleges irodalmi kommunikációnak* is – létre nem jön, nem adatik meg a szükséges befogadói körülmény valamennyi, a vizsgálándó szemelvényben tetten érhető nyelvi-stilisztikai eszköz, így a képes kifejezőeszközök, a névátvitelek, azaz a szóképek, a szó- és mondataalakzatok jelentésének a feltárására. Ez a szegmentálás csak akkor jár haszonnal, ha pontosan fel is tárjuk az elsődleges és a *másodlagos*, illetőleg a *társult jelentésrétegek*, tehát a denotátumok (= a jeltárgyak) és a konnotátumok (= az alapjelentést árnyaló kiegészítő jelentések) szerepének, rendeltetésének, feladatkörének, azaz funkciójának az egész műalkotáshoz való viszonyát.

Nem elégedhetünk meg csupán a stílusképek és stílusalakzatok számbavételével, szegmentálásával, vizsgálunk szükséges a Balassi-költeményt a *makroszerkezet és a mikroszerkezet aspektusából*. Ez az olvasáspedagógiai és stilisztikai eljárás hosszas, időigényes, ugyanakkor jelentős értelemfejlesztő, szókinccsgazdagító, kultúra- és emberismerettel járó, értékes szellemi hozadékkal ajándékozza meg diákjainkat.

Nem kerülgetem a lényegét: az *alfája és az ómegája az olvasástanításnak* változatlanul az, hogy világosan *megértették-e a tanulók az előttük levő szöveget*. Ez is tudás.

Kétségtelen, hogy lehetnek egyenetlenségek a pedagógiai gyakorlatban, amikor ezt az elemzési eljárást, befogadói utat járjuk. Jelen Balassi-verssel történő munkálkodásra rányomhatja bélyegét a pedagógus nyelvtanítási beállítódása, a stilisztikában való elmélyültsége, felszínre kerülhet a történettudománybeli jártassága vagy járatlansága, eluralkodhat a tanórán a tanárnak a struktúráért rajongó magatartása, ugyanígy a szerző iránti beállítottsága is.

Mindezeket elkerülendő, az *életkori sajátosságokra*, azaz a kamaszodással együttjáró, a nemek között tapasztalható *ízlésvilágra, elfogadás-kultúrára* s egyéb szempontokra tekintettel olyan, *komplex szegmentáláson* alapuló sokoldalú tevékenykedtetést ajánlok a továbbiakban, amelyek az egyéni olvasói jegyek tiszteletén túl a *közös szövegbefogadás* élményeit is megelőlegezik. Értelmezésül, az együttgondolkodást segítő tisztázom máris, hogy a tanári gyakor-

latomban és a kutatói felfogásomban mit jelent a „közös szövegbefogadás” kategória. Az erről a Balassi-alkotásról folyó diskurzusban ugyanúgy, amiként más szövegek feldolgozásakor is, elengedhetetlen *az elsődleges olvasói reakciók* számbavétele. Induljunk ki abból a tételből, hogy amikor az ember valamiről beszél, azt már eleve értelmezi. Ha lehetséges, akkor ne fűzzünk kommentárt, észrevételt a szabadon áradó, időnként esetleg nyelvileg fésületlen megjegyzésekhez, hanem hallgassuk meg az újabb s újabb olvasói nézeteket. Láthatóvá válik nem sok idő múlva, hogy növendékeink már be-beemelik a saját meglátásuk körébe a társaik korábban érintett, vagy éppen ki is fejtett álláspontjait, reakcióit. Elmondhatjuk immáron, hogy a szövegmű többféle olvasata hozzájárult a rétegzett vizsgálatra váró költemény olyan szintű befogadásához, ahol a közösség vélemény-sokszínűsége megérintette, kisebb-nagyobb állásfoglalásra készítette a tanulócsoporthoz tagjait. A műbeli kisvilágok tényeit egy megismerés-horizontban vették észre tanulóink, majd értékelték azokat, így a tények, valamint a kommentárok visszahatottak a megismerés-horizont alakítására, szélesítésére, pontosítására.

Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményének a sokoldalú elemzésével gyakorlatilag feltárjuk *az irodalom mint tantárgy és művészet* belső koncentrációja, tehát az olvasás, a recepció, a könyv- és médiumhasználat mellett az úgynevezett külső koncentráció, így a nyelvészet, a stilisztika és a művelődéstörténet kínálta lehetőségeket is. Másról is szól, szólhat nemes törekvésünk ennek a Balassi-műnek a sokoldalú feldolgozásakor. Hozzá tudunk járulni vele a tanítványainkban már alapozódó, *a nemzeti kultúránkhoz való viszonyuk* jellegzetes vonásainak a bővítéséhez, felhasználván az *életkorra* jellemző érdeklődést, kíváncsiságot. Ezáltal az *önismeretük*, az *önművelésük* izmosodását elősegítő, az egyéniség tiszteltetére beállítódott nevelést is végzünk, miközben a *problémamegoldást*, a *fogalmi gondolkodást*, a *térben és időben való tájékozódást* fejlesztjük, gyakoroltatván az *ellentétek*, a *párhuzamok*, az *ok-okozati viszonyok* feltárását.

Következzék a Balassi-vers feldolgozása *komplex olvasmánymegértést* segítő, fejlesztő feladatsorral!

Mindenekelőtt fel kell készülniük növendékeinknek a költemény megismerésére.

A Balassi-vers szövegének a világos megértéséhez alapvetően fontos szavak, kifejezések ismeretére van szükség, ezek például a *holott kikeletkor*, *kivel ember ugyan él*, *felbuzdul*, *próbálni indul*, *lobogós kópia*, *roppant sereg*, *párduckápa*, *strázsa*, *sétáló palotájok*, *múlarság*. Jegyezzék fel diákjaink azoknak a forrásoknak, így a felhasznált szótárak, lexikonok, enciklopédiák, vagyis segédkönyvek (= könyvtárhaználtati alapirodalom) könyvészeti adatait, amelyek segítségükre voltak a vers megértéséhez nélkülözhetetlen információk megismerésében a *könyvtári kutatómunkában*. Már ebben az életkorban szoktassuk arra növendékeinket, hogy rögzítsék a világhálóról szemezgetett ismeretek, tények, adatok elérhetőségét, hivatkozási elemeit.

A könyvtári kutatómunka eredményeinek a megbeszélését követően el kell olvastatnunk az „Egy katonaének” című verset úgy, hogy a gyűjtött szó- és kifejezés-magyarzatokat vessék egybe diákjaink a mű konkrét szövegvilágával! Értelmezzék tanulóink a Balassi-költemény következő sorait!

- „Vitézek, mi lehet ez széles föld felet szebb dolog az végeknél?”
- „Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul, ...”
- „Az jó hírért, névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak, ...”
- „Sok vérben ferteztén arcul reá térvén üzőt sokszor megvernek.”
- „Sok vad s madár gymra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.”

Érdemes mind a *tehetséggondozásra*, mind a *hátránykompenzálásra* tekintettel visszakeresztetnünk a gyermekekkel az értelmezett versszakokat, majd ezzel a jelentékeny többlettudással olvastassuk néma és hangos olvasással az egyes strófákat.

A költemény egészét átfogó néma és hangos olvasás után következzen a *műbeli világ* tényeinek és képeinek a számbavétele! Mondják el tanulóink, hogy kiket, milyen körülmények között láttatott a vers alkotója! Gyűjtessük össze növendékeinkkel a fegyverfajták nevét úgy, hogy a költői szövegműben előforduló jelzőikről se feledkezzenek el! Kerestessük meg diákjainkkal a vitézek tetteit kifejező szavakat és szó szerkezeteket, valamint a vitézeket ábrázoló fordulatokat, így a vonatkozó színtagmákat, hasonlatokat! Végezzük el a vers szóállományának két csoportba történő rendezését! Az egyik csoportot a pozitív hangulatú, vagyis az emelkedő, életeli szavak, a másikat a negatív hangulatú, azaz a lehulló, elmúlást érzékeltető szóállomány alkotja. Mindezeket a gyűjtő, rendszerező, elemző teendőket elvégezvén mondják el tanulóink, hogy miről, hogyan, miért szólt a versben beszélő!

Az itt közölt szegmentálási változatok kétségtelenül a *szövegértést* fejlesztik a *kifejező-képesség* gondozásán túl. Egyértelműen kapcsolódik a szövegértés és a kifejezőképesség szüntelen gondozásához a *képszerűség* fejlesztése, ezt szolgálja a „Miért tudta a költő ennyire szemléletesen, valóságghíven ábrázolni, az olvasó elé idézni az egyes vershelyzeteket?” kérdésünk – éljük vele!

Ismertessük tanulóinkkal, illetőleg erősítsük bennük, hogy Balassi Bálint 1589 nyarán távozni készült hazájából. Ekkor döbbent rá, hogy nincsen „ez széles föld felett szebb dolog az végeknél”. Ezek a tények és a mű újraolvasása adta élmények nyomán fejtsék ki diákjaink, hogy milyen *hangulatú* ez a hazafias, katonavers! Tárják fel növendékeink a véleményüket a költő *valóságábrázolásáról*! Igazolják, hogy nemcsak vitézpróbát dicsőít ez a Balassi-mű, hanem a vitézi élet hétköznapijait is hitelesen megfestő! Mondják el a gyermekek az eddig megbeszéltek és a megerősítést szolgáló újraolvasás után: vajon miért döbben rá a versben beszélő erre az igazságra, hogy nincsen „ez széles föld felett szebb dolog az végeknél”? Határozzák meg a tanulók a végek dicséretéről szóló költemény figyelmes elolvasása után, valamint könyvtári kutatómunka nyomán ennek a Balassi-versnek a műfaját; adjuk kínálatul ezt a sorozatot: toborzó, vitézi vers, csatadal, katonaeének, szónoki beszéd. Az így végigvitt *szövegkutatással* a mű és az olvasó *érzelmi-gondolati kapcsolatát* alapozhatjuk, illetőleg erősíthetjük, továbbá *erkölcsi ütéletalkotásra, véleményalkotásra, sőt véleménynyilvánításra* készíthetjük kamaszkodó tanulóinkat.

Az eddigiekben a *téma, a motívum, a műfaj* és a *stílusesszközök* aspektusából tanulmányoztuk Balassi Bálint katonaeénekét. Az irodalmi műveltség szerves részét adja a sokféle olvasmány *struktúrájának* a megfigyelése, részekre bontása, értékelése. Végezzük el közös munkában az „Egy katonaeének” szerkezeti egységeinek a feltárását! Ezek a következők:

- a) a megszólítás;
- b) a problémafelvető költői kérdés;
- c) a tényeken, érveken alapuló kifejtés, indoklás;
- d) a himnikus szárnyalású áldáskérés.

Keressék ki tanulóink a megfelelő idézeteket a Balassi-költemény csomópontjaihoz! Fejtsék ki a gyermekek, hogy világossá vált-e számukra a versben beszélő lelkiállapota! Ezzel, a mű rétegeit feltáró, gyűjtő, továbbá az alkotó-mű-olvasó viszonyra rávilágító fejtegetéssel nemcsak a diákok *irodalmi műveltsége* gyarapszik, hanem a *kommunikációs képességük* is erősödik, továbbá a *lényegkiemelésben* fejlődnek jelentékenyen.

Tájékoztassuk növendékeinket arról, hogy a Balassi-költészetet kutató szakemberek meglátása szerint az „Egy katonaeének” a költő legtökéletesebben szerkesztett verse. Járjunk utána az alábbi összefüggésrajz figyelembevételével annak, hogy miért helytálló az irodalmárook álláspontja!

Szerkezeti egységek	A	B	→	A	C	→	A		
Versszak/-ok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.

a) Válaszolatok körültekintően!

- Miért függ össze az 1., az 5. és a 9. szakasz?
- Mi kapcsolja egybe a 2. és a 6. versszakot?
- Mi fűzi össze a 3. és a 7. strófát?
- Miért rendeződik párba a 4. és a 8. szakasz?
- Minek alapján alkotnak csoportot a 2–4. és a 6–8. gondolati egységek?
- Igaz-e, hogy a B és a C jelű szerkezeti egységek között ellentétből feszülő párhuzam található?
- Miért nevezzük kulcs-strófáknak az A jelű egységeket?

b) Melyik szerkezeti egységre melyik jellemzés igaz?

- A végbeli élet és a természet szépségének himnikus szárnyalású dicsérete.
- A vitézek emberségének, erkölcsiségének hirdetése.
- A versben beszélő meghatódott búcsúja és áldáskérése.
- A vitézek harca készülődésének bemutatása.
- A harc éles szemű, tömör ábrázolása.

c) Miért nevezhető szimmetrikus kompozíciónak az „Egy katonaének”?

Kétségtelen, hogy ez az eljárás a más *nézőpont*ből történő vizsgálódásra ugyancsak alkalmat nyújt, és lehetővé teszi az *értékelő vélemény* megfogalmazását, valamint előadását.

Hívjuk fel diákjaink figyelmét ennek a Balassi-műnek a sajátos versformájára! Tanulmányozzuk a gyermekekkel együtt a jellegzetes *Balassi-strófát*! Láttassuk meg növendékeinkkel a belső rímek és a végrímek formavilágát, vétessük észre velük az ebből adódó *verszeneiséget*!

Vitézek, mi lehet ^{a)} ez széles föld felett ^{a)} szebb dolog az végeknél? ^{b)}
 Holott kikeletkor ^{c)} az sok szép madár szól, ^{c)} kivel ember ugyan él; ^{b)}
 Mező jó illatot, ^{d)} az ég szép harmatot ^{d)} ád, ki kedves mindennél. ^{b)}

Vitézek, mi lehet	<i>a</i>
Ez széles föld felett	<i>a</i>
Szebb dolog az végeknél?	<i>b</i>
Holott kikeletkor	<i>c</i>
Az sok szép madár szól,	<i>c</i>
Kivel ember ugyan él;	<i>b</i>
Mező jó illatot,	<i>d</i>
Az ég szép harmatot	<i>d</i>
Ád, ki kedves mindennél.	<i>b</i>

Olvassassuk el a növendékeinkkel újra ezt a katonaéneket abból a szempontból, hogy melyik versszakot tanulnák meg könnyvénküli felmondásra! Biztassuk őket arra is, hogy ne hallgassák el, ha van olyan strófa – esetleg több is? –, amelyik nem ragadta magával őket! Bármilyen legyen is a gyermekek véleménye, indokoltassuk meg az álláspontjukat!

Egyértelmű, hogy az ilyen sokszálú, bonyolultan összetett *szövegvilág-kutatás* számos ismeret birtokába juttatja, juttathatja tanulóinkat, ugyanakkor az olvasmánymegértő kompeten-

ciájuk és a kifejezőképességük is fejlődik, karöltve az ok-okozati összefüggések meglátásával s a logikus gondolkodásuk erősödésével. Éppen ezért elengedhetetlen a *részek egészbe rendezése*, lehetőleg új nézőpont alapján, azaz nélkülözhetetlen a *nézőpontváltás* gyakorlaltatása. Ezt elősegítendő adjuk házi feladatul – körültekintő előkészítést követően – a következőket!

Szerkesszettek ismertetést Balassi Bálint „Egy katonaének” című költeményéről „A vitézi virtus szépségének verse” címmel! Foglaljátok vázlatba a művel összefüggő ismereteket, gondolataitokat, tudásokat! Válogassátok össze gondosan az állításaitok igazolásához leginkább megfelelő idézeteket! Fejtsétek ki azt is, hogy milyen hatással volt rátok ez a műalkotás!

Az ilyen feladatot akkor adhatjuk, ha ezt megelőzően előkészítettük az *ismertetés* műfaj alapformáját, és gyakoroltattuk is rövidebb-hosszabb szövegekkel kapcsolatban, vagyis képesek tanulóink az *értékelő véleményük* megformálására, annak írásbeli rögzítésére. Tanári és kutatói tapasztalataim arról vallanak, hogy a „János vitéz” és a „Toldi” feldolgozásakor gyakorta élhetünk ezzel a közlésformával (= ismertetéssel), ugyanis lehetőséget kínál a nézőpontváltás helyénvaló alkalmazására, valamint az *egyéni álláspont* érveken, tényeken alapuló kifejtésének a gyakorlására is.

Gondosan, tüzetesen *javítsuk ki és értékeljük* – lehetőleg csak szövegesen –, mindenképpen *útbaigazítóan*, fejlesztő szándékkal ezeket a tanulói műismertetéseket, vallomásokat, amelyek Balassi Bálint „Egy katonaének” című verséről és a hozzá kapcsolódó tudásszeletekről szólnak. A javítást követően tárjuk részletesen diákjaink elé az ismertetésekkel összefüggő, átfogó tapasztalatainkat, mozgósítsuk őket ekképpen is a még alaposabb, igényesebb szöveg-olvasásra, szövegkutatásra.

Balassi Bálint katonaéneke kiváló nyelvi-stilisztikai, valamint szókincsfejlesztő lehetőségeket kínál térben és időben való kalandozásra. Többféle műfaj gyakorlaltatására kínál alkalmat ez a végek dicséretét zengő költemény. Írathatunk *tájéleírást*, például „Vitézek látta föld – az én szememmel” címmel. Élhetünk a „mi lenne, ha” szerkezetű, illetőleg problémafelvetésű *kreatív írásgyakorlattal*. Vitathatatlan, hogy az *elbeszélés közlésforma* nyújt több támpontot a sikeres írásbeli szövegszerkesztéshez. Kedvelik, igaz, elsősorban a fiúk, a *harctéri tudósítást*, de a lányok sem idegenkednek ettől a feladattól, ha jelentős támpontokat kapnak a munkához. A körültekintő anyaggyűjtéshez ekképpen járulhatunk hozzá.

1. Kiket láttok a harcmezőn? Miféle hangok ütik meg a fületeket? Folytassátok az ideillő szavak, kifejezések gyűjtését!
 - a *katona*: kiált, rikoltoz, ...
 - a *sebesült*: jajgat, hörög, ...
 - a *paripa*: nyerít, nyihog, ...
 - a *föld*: dübörög, reng, ...
2. Tudjátok-e, milyen a fegyverek hangja? Lapozzátok fel Gárdonyi Géza „Egri csillagok” című történelmi regényét, mert jó, megbízható forrásotok lesz a gyűjtemény gazdagításában!
 - a *kard*: cseng, a *kopja*: törik, a *dárda*: reccsen, a *gerely*: süvít, a *csákány*: csattog, a *golyó*: füttyül, a *puska*: pukkan, ropog, az *ágyú*: dörög, bömböl, a *páncél*: zörög, ...
3. Emlékeztek-e különböző harci hangszerek hangjaira?
 - a *kürt*: felrikolt, a *trombita*: felharsan, a *dob*: megperdül, pereg, ...
4. A lendület kifejezésében is igen gazdag a nyelv. Folytassátok a sort! *előbukkan, röppen, nyargal, zúdul, megtorpan*, ...
5. A *harci cselekmény* láttatásában szintén meggyőző lelőhelyetek Balassi Bálint katonaéneke: *kópiákat törnek, éles szabálkban örvendeznek, fejeket szednek*, ...
6. Állítsátok össze a tervezett tudósításotok vázlatát!

7. Miután időben, térben és eseményekben a végbeliek nyomába szegődtek, tudósításként a *ma emberét* egy korabeli rajtaütésről vagy vitézi portyáról, esetleg harctéri ütközetről! Feltétlenül kerüljétek el a mai kalandfilmek, pontosabban szólva: rémfilmek iszonyatát, rémületet, undort kiváltó kelléktárát, kifejezőkészletét! Méltatlan lenne az olvasott, elemzett Balassi-vershez, Gárdonyi-regényhez. Ti is így vélekedtek?

Helyzetek, kalandok, konfliktusok, jellemek, sorsok rögzülhetnek a diákjaink tudósításaiban, miközben tekintettel lesznek – az előzetes közös gyakorlatoknak köszönhetően – a *színonimitásra*, a *szóhangulat* kifejező képességének az érvényesítésére. *Szókincsgyakorlataink* hozzájárulnak a szöveg jelentésének gazdagításához, továbbá a *saját nyelvhasználat* árnyalásához is – reményeink szerint.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT SZAKIRODALOM

- Adamikné Jászó Anna 2001: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Trezor Kiadó, Budapest
- H. Tóth István 1988: *A fogalmazási ismeretek bővítése: a műismertetés*. Munkáltatófüzet a 7. osztályos magyar irodalom tantervi törzsanyagának feldolgozásához (részlet). Magyartanítás, Budapest
- H. Tóth István 1988: *Egy témakör tanításának tapasztalatai* (Arany János: Toldi). Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1993: *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- H. Tóth István 1993: *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára. Alkotószerekesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (Az 1996–97. tanévig önálló kötetben látott napvilágot, azóta a „Magyar nyelv 8.” című tankönyvem önálló fejezeteként jelenik meg.)
- H. Tóth István 1994: *A stílusfajták és a szövegtípusok tanítása a NYIK-programban*. Iskolakultúra, Budapest
- H. Tóth István 1994: *A stílusblokk helye, szerepe a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés programjában*. Művelődésügyünk, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét
- H. Tóth István 1997: *„Az olvasás: fölfedezés”. Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- H. Tóth István 1998: *Hetedhét határban* (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Utak a művek elemzéséhez*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2003: *Néhány gondolat a stílus és a stilisztika tanításához*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Mások javára* (Javaslatok-gondolatok az irodalom- és az anyanyelv-pedagógiai tevékenységekhez). Bács-Kiskun Megyei Pedagógusház, Kecskemét
- Oktatási Minisztérium 2000: *Magyar nyelv és irodalom* (Kerettanterv tantárgyi füzetek 1.). Korona Kiadó Kft.
- Szathmári István 1994: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1996: *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2001: *A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései*. Kodolányi Füzetek 9, Székesfehérvár
- Szathmári István 2004: *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2004: *A funkcionális stilisztika történetéhez*. Magyar Nyelvőr, Budapest

DR. OLÁH JÁNOS

ny. főiskolai tanár

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Szeged

Táncsics Mihály kora nevelésügyéről

Nemrégem lehetett hallani róla, hogy az amerikaiaktól visszkapjuk azt a budai épületet, melynek udvarán volt Táncsics Mihály és mások/ börtöne. Ki is volt ez az ember? „Őt szabadították ki 1848. március 15-én” – sokan csak ennyit tudnak róla.

Táncsics (Stancsics) Mihály 1799. április 21-én született Ácsteszéren, horvát apa és szlovák anya fiaként. Egy jobbadán német falucskában cseperedett, érett magyarrá. Majd ötvenéves koráig így írta a nevét: Stancsics Mihál. 1884. június 28-án halt meg Budapesten. Kezdetben paraszti munkát végzett otthon. A lázadás szellemét egy urasági hajdú verte belé egy életre. Takácsinas lett, majd tanítósegéd, és közben olvasott és vándorolt. Már-már öreg fejjel, huszonévesen végzi el Budán a tanítóképzőt. Külföldi vándorútja során ismerkedett meg a korabeli politikai mozgalmakkal, és hazatérése után bekapcsolódott a közéletbe. Harminc felett járt, amikor írni kezdett. Első „lázító” – könyve megjelent, mert a cenzor nem figyelte oda. A hivatalnok állásával fizetett hanyagságáért. Ezután négy államrendszer cenzorai utálták egyként Táncsicsot. Tíz éven át egyetlen sora sem jelenhetett meg nyomtatásban, pedig rengeteg írt.

1838-ban nősült meg, Seidel Teréziát vette feleségül, aki ekkor magyarul még egy szót sem tudott, józsefvárosi volt ugyanis. Táncsics viszont gyermekeit szigorúan eltiltotta a német szótól.¹

1843-ban írta meg híres röpiratát: Sajtószabadságról nézetei egy rabnak. Lipcsében jelent meg. A becsempészett példányokat maga Táncsics osztogatta a pozsonyi diéta követői között. Nagy feltűnést keltett munkájával, ezen felbuzdulva hivatásos röplapíró lett. Minden téma érdekelt: a vasútépítés, a mezőgazdaság, a városfejlesztés, a nyelvtudomány, a pedagógia.

Bejárta Európát füzeteivel. Böröndjében megtalálható a Józan ész című munkájának első változata is. Tanulmányában megfogalmazta azt a felismerést: minden emberi bajnak forrása a tulajdon. A tulajdon rablás útján keletkezett – döbrent rá. Nézeteire hatottak az utópista szocialista tanok, melyeket vegyített a korabeli falusi önkormányzat idealistán szemlélt viszonyaival. Meggyőződése szerint minden hivatalnokot választatott volna, akiket aztán évente cserélni kellett volna. Mondani sem kell, hogy több gondolata megvalósíthatatlan, értelmetlen képtelenség.²

Vándorlásaiból 1846 őszén tért haza. Kossuthék bujtatták el, de a hatóságok 1847 márciusában letartóztatták. Ítélethozatalra a nevezetes 1848. március 15-i kiszabadulásáig nem került sor. A márciusi ifjak magyarok voltak, de tudjuk, hogy az 1840-es évek végén Budának 30000 német és 7500 magyar lakosa volt, Pestnek viszont ugyanannyi volt a magyar lakosa, mint a német: 30000-30000.³ Táncsics szabadulása után lekendezte a városatyákat, a kendezés megszólításhoz a későbbiekben is következetes volt. Népképviselő lett, sokat mulattak rajta kollégái, az öltözködésén, a kend megszólításain. Jócai Mór is a rajta élcelődők közé tartozott. 1949. március 15-én született kislányát Lajoskának hívta, aki nevét bizonyára a Kossuth iránti tiszteletből kapta.⁴

Lapjában a Munkások Újságában kiállt a műveltség lehetővé tétele mellett a nép széles rétegei számára. Lapját 1849 februárjában be is tiltották a forma szerint teljesen jogszerűen, ugyan-

is nem tudta fizetni a törvény szerinti kötelező kauciót. Talán még börtönbe is zárták volna, ha el nem bukott volna a forradalom. Ő is ott volt a világosi síkon. Szomorúan búcsúzik ő is a szép napoktól, melyekben az információk nem úgy terjedtek, mint ma. Megesett, hogy Klauzál egy órát beszélt a Múzeumkertben, de senki sem hallotta, hogy miről, mert nem hallották. Ha a kormányzat valamit közölni akart, plakátokat ragasztottak minden sarokra, hiszen újságot viszonylag kevesen vettek. Az átlagos példányszám ezer és ötezer között mozgott. Ha Kossuth valamit akart a néptől, körbejárta az országot, hogy mindenhol elmondhassa, mit kíván a nemzettől.⁵

Világos után előbb a vidéket járja, mezőgazdasági munkákat akart végezni, majd Pest felé indult. A legjobban honfitársai feljelentésétől kellett tartania. Felesége nyolc évig bujtatta a császári rendőrség elől. Saját házában, a felesége által készített veremben vészelte át a nehéz éveket. Lajoska lánya bácsinak szólította, mert nem tudhatta meg, hogy a szakállas ember, akivel együtt él, az apja, nehogy véletlenül elkotyogja a titkot. Amikor a kiskamasz lány meghal, édesapja újra börtönben raboskodik. Táncsics lánya temetésére sem mehetett ki, még ha a halálos ágyhoz odaengedik is. Másodjára 1867-ben, Ferenc József koronázásának hírére engedték ki, de ment ő még börtönbe a kiegyezés utáni sajtószabadság idején is.

1851-ben így csak in effigie akaszthatják fel jelképesen távollétében. 1857-ben amnesztiát kapott, de annyira bosszantotta a hatóságokat, hogy rendőri felügyelet alá helyezték. Nagy szegénységben élt, korábbi kifigurázója, Jókai Mór segítette ki anyagi támogatással is. 1860-ban az egyetemi ifjúságnak ő szervezte meg a március 15-i tüntetést, azonnal lecsukták, hét évre. Ez idő alatt veszítette el Lajoskát. Az ötből egy gyermeke maradt, aki a rejtőzködés idején született, Eszter.

Hatvannyolc évesen szabadult. Soroksárra költözött, azzal, hogy ő az ottani német nemzetiségű lakosságot majd megmagyarosítja. A településen sovínisztaként természetesen nem élhetett sokáig. A németek elkergették hamarosan. Ezután egy medikussal megműtette szemét, hiszen a nedves, sötét cellákban megvakult. A műtét sikerült.

A kiegyezés után orosházi követ lett az országgyűlésen, melynek ő lett a korelnöke. Mikor az új törvényhozás összeült, ő éppen börtönben volt valamilyen kis sajtóvétségért. Az, hogy a képviselőnek mentelmi joga is lenne, ez valahogy nem jutott senkinek sem az eszébe, így vette kezdetét rögtön jogtiprással az alkotmányos magyar polgári rend. Szabadulása után egyenesen a parlamentbe ment. Hamarosan rájött azonban arra, hogy képviselőként csak annyit érhet el, amennyit a mindenkori hatalom megenged. A parlamenti munkája mellett lapot indít, az Arany Trombitát. A hamarosan betiltott lapba a magyar munkásmozgalom első vezetői írtak: munkások, főként nyomdászok. Táncsics az éledő magyar munkásmozgalomnak lett az egyik első legtevékenyebb vezetője. Az Általános Munkásegylet vezetőjévé választották. Rengeteg gyűlésen elnökölt, majd kiszorították mindenhonnan.

Mint Bächer Iván írta: „A papság gyűlölte mindig. A munkások elhagyják, mert Deák-kal, Andrássyval is szóba áll. Az ellenzék, mert a nemzetiségi kérdésben sovíniszta volt. A kormánypárt, mert mindig az ő parasztjaival hozakodott elő. A képviselőségből kibuktatják. A fizetés elmaradása anyagi katasztrófába dönti. Képviselőtársai percek alatt mesés vagyonok gazdái lesznek. Ő reggel nem tudhatja, miből telik majd ebédre aznap. Összegyűjtött műveinek kiadásához huszon-egynéhány millió magyarországi polgárból 50, azaz ötven előfizető kerül.”⁶

Az Általános Munkásegylet vezetőivel a munkásmozgalom internacionalista iránya miatt támadt nézeteltérései következtében 1870. júniusában leköszönt elnöki tiszteréről, kapcsolata a szocialista mozgalommal haláláig megmaradt. Képviselői mandátumának lejártával a közélettől visszavonult. Nyelvészeti kérdésekkel (Legrégibb nyelv a magyar), a nemzetiségek magyarosításának a tervével (Nemzeti káté), utópista rendszerek kidolgozásával foglalkozott. Nyelvészeti munkáját kortársai megmosolyogják. Remek tréfák születtek Pesten. Pl. Nabukodonozor babilóniai uralkodó nevét innen nyerte valószínűleg: Ne bolondozzon az úr! Rákosi Jenő nem ad színházjegyet neki, mikor Blaha Lujzát kívánja megtekinteni.

Önéletrajzírásán dolgozott később, és összes műveinek gyűjteményes kiadását készítette elő. A nyomdaköltségek miatt anyagilag tönkrement, házát elárverezték. Hetvenhat éves korára tehát hajléktalan. Cegléd mellett tanyát próbál venni. Nyolcvanhoz közel beáll tanítónak, de ez sem sikerül. Beköltözik a városba. Alamizsnán él, a ceglédiek adják össze kosztját. Könyveit árulja a piacon, de azok senkinek sem kellenek. Komáromba megy, bejárja Dunántúlt. 1879-ben visszatér Pestre. Utolsó munkái a Népszavában jelentek meg. A budapesti cipészegylet 40 forintos toló kocsi vásárolt neki. Még megírta Eszter lánya halálát. Táncsics 1884. június 28-án halt meg. Ezután már lehetett rá emlékezni. Táncsics-körök születnek, társaságokat hoznak létre tiszteletére, emléket alapítványok, iskolák nevei, utcák és terek őrzik.

Életében volt nevelő Bács vármegyében Szalmássy báróknál, Dukán és Pesten a Rudnyánszky családnál, 1835-től Kolozsvárott Teleki Sándor mellett. Közeleli ismerősei voltak: Vajda Péter, Garay János, Horárik János. Rejtőzködött Batthyány Kázmér birtokán.⁷

Legközelebb azonban mindig a nép állt hozzá. Ez fejeződött ki Józan ész című munkájában is (Budapest, 1848). Tanulmánya kifejezte a városi és a falusi szegénység még hosszú ideig meg sem fogalmazott ösztönös vágyát egy jobb élet iránt. Felismerte és hirdette: Magyarországon a történelmi fejlődés a polgári átalakulást tűzte napirendre. Felvetette a jobbágy-ság minden váltáság nélkül történő felszámolásának lehetőségét. Élete vége felé már a paraszt-ságban nem látott a fennálló társadalmi és gazdasági viszonyok megváltoztatására alkalmas potenciális erőt. A dualizmus rendszerével haláláig szembeszállt.

Pedagógiai nézeteit a legmarkánsabban a Józan ész című munkájában fogalmazta meg. A III. rész első fejezetében feltette a kérdést: „Mi az oka a rossz nevelésnek?” A következőket állapította meg: „Midőn a sokaság rosszat nem sejtve az eszesebbeket jótevőinek, tanácsadó-inak vezéreinek... tekinté... ezek többé nem tágtottak... Kezdődvén így az uraság és a szolgáltság, vagy uralkodás és engedelmesség, íme ez az oka annak, hogy nincs nevelés.” Megállapítja, hogy ez az állapot lealacsonyító az emberre nézve. A hatalmasok az ellenvélemény terjesztését megakadályozták: „És nem volt-e az elhatalmasodott főnököknek elég módjuk az ő saját érdekükkel így ellenkezőt nemcsak akadályozni, hanem megsemmisíteni is?” Hogy nincs igazi nevelés ez „az elhatalmasodottaknak saját érdeke”, pedig: „Lehet-e józanul a nevelésnek más célja, mint az, hogy általa minden emberlény, ki a társaságban találta, egyenlően boldogulhatni eszközöltessék?” Mi az, amit minden gyermekkel meg kellene értetni – teszi fel az újabb kérdést. Így válaszol: „...minden emberi lény veled egyenlő jogokkal és szabadsággal bír a természetétől. Ezt verik-e a gyermek fejébe? Ó nem, hanem az ellenkezőt. Kérdém, nevelés-e aztán az? Igen, mert szolgaságra is nevelni kell az embert.”

Így foglalja össze kora nevelését: „Ami nevelésünk van, annak szelleme az, hogy az ember ne szabad emberré fejlődjék ki, hanem engedelmes jobbággyá aljasuljon; vagy ha már lejjebb nem aljasulhat, abban megtartassék. Ha a módot, mi által ez eszközölthetetik, nevelésnek veszitek, úgy igenis van nevelésünk.”

A III. rész második fejezete a kor nevelését, a „fonák nevelést” taglalja. Megfogalmazza: az arisztokratáknak nem áll érdekében, hogy a népet felvilágosítsák, hanem a meglévő állapotokat kívánják tartósítani. Csak azokat a nézeteket, pedagógusokat támogatták: „...természetesen olyan nyomorultakat, kik az állapotokat fenntartani, a nép érdeke ellen munkálni készeknek mutatkoztak. Tanítottak tehát olyan dolgokat, mik vagy csak az arisztokratáknak használtak, vagy egyszersmind népnek ártottak is. Néhol és néha a nép gyermekeinek egyenesen megtilták tanulni.” Amikor a nép megtanult írni-olvasni (nem mindenki): „azt tanították, hogy ez nagy jótétemény rájuk nézve, s az arisztokraták és fejedelem iránt hálára szoktatták, holott ez olvasás hitványabbá tévé őket, mert az arisztokraták elég ügyesek voltak úgy intézkedni, hogy az olvasásból több kárt, mint hasznót arasson a nép. Ugyanis nem az volt-e céljuk az iskolai könyveknek, hogy belőlük az arisztokraták felsőbb lényeknek ismertessenek? S nem tűnt-e ki belőlük, hogy a nép jobbágyának, szolgának született?”

Az iskolában semmi jót sem tanítottak: „Ha ki mit jót tanult, ha kiben eszmék támadtak, fejlődtek: iskolán kívül, a természet útján történt: mert az egésznek fejlődnie kell, minden akadályok dacára, mint annyiszor mondom...” Felteszi a kérdést a mű írója, hogy a kor mit ért nevelésen. A válasz csak ennyi: „Azt, hogy mindenki legalább olvasni és írni tudjon; különösen pedig szokásban van emlegetni a népnevelés szót. De kérem tudjátok-e ti, mit beszéltek, midőn csupán népnevelést sürgettek? Kétlem, vagy pedig farizeusok vagytok. Nem népnevelés, hanem egyszerűen meg nem különböztetett nevelés szükséges...”

A tudatlanság következménye, ára: „Bárhol e föld színén gyakorolja a fejedelem vagy kormány, vagy a papság kizárólag a nevelési jogot, a népnek tudatlansága és hitványsága által jutott annak birtokába. S hol e kizárólagos intézkedések soká gyakorlatban van, nem következik, hogy az neki joga, ez csak bitorlás... a fejedelmek és kormányok mindig arra törekedtek, hogy a nép engedelmes, szelíd, tetszés szerint nyírható és fejhető nyájként viselje magát; és képes a fejedelem vagy kormány ezt könnyebben eszközölni, mint nevelés által?”⁸

A Józan ész című munkája tehát pedagógiai vonatkozásban is értékes munka.

Az Életpályám című önéletrajzi munkájában szemléletes rajzát adta a falusi iskolai életnek. Megismerte a jobbágyi sors keserűségét is: „...a robotosok háta mögött ácsorgó hajdúk mogyorófa pálcaikkal mérték nyakam közé a munka szabályait.”

A falusi oktatás eredménytelenségének legfőbb oka Táncsics szerint a jó tankönyvek hiánya. Mint egy jegyzet írja: „Ezért teszi Táncsics pedagógiai munkásságának központi feladatává a tankönyvek írását. Ezekkel kettős didaktikai célt kíván megvalósítani: egyrészt a magyar nyelvű oktatást, másrészt a természettudományos ismereteket akarta terjeszteni. Az ABC-s, olvasó- és más különféle tankönyvei (a földrajz, világtörténelem, természetrajz, a latin és a francia nyelv tanításához) e törekvései miatt váltak népszerűvé.”

A falusi iskola tantárgyainak kiválasztásában a gyakorlatiasság szempontját kívánta érvényre juttatni. Ezért javasolta a nyugta, a kötelezvény stb. készítésének megtanítását, a vegytan és a hasznos mezőgazdasági ismeretek oktatását, ezzel folytatta Tessedik Sámuel munkásságát. A lányok nevelését a tanító feleségének feladatává kívánta tenni. Fontosnak tartotta, hogy az iskola készítse fel a lányokat jövőendő gazdasszonyi feladatukra.

Táncsicsot kiemelten érdekelte a tanítók személye. Volt alkalma megismerni a falusi tanítók életét, kiket állami fizetésben kívánt részesíteni, hogy kikerüljenek az egyház befolyása alól. Felvilágosult, művelt tanítókat kívánt a magyar iskolákba. A község tanítója című tanulmányában vázolta fel a tanító feladatait. A falu pedagógusának a gyermekek mellett a felnőttekkel is kell foglalkoznia. Ennek érdekében nagy tekintéllyel kell rendelkeznie, melyhez hozzájárul az is, hogy biztos megélhetése van, mivel így nem kell összekoldulnia az anyagi juttatásokat. Táncsics elvárta a tanítótól, hogy a nép felvilágosítása érdekében vasárnaponként újságot, szakkönyveket olvasson fel a népnek, járuljon hozzá takarékpénztár, tűz- és jégkárbiztosítás, kisdédóvó intézetek megszervezéséhez. Tanulmányát így fejezte be: „Van-e rátok nézve valami szükségesebb, mint olyan tanító, ki egyszersmind népgazdai tiszttel is bír;”⁹

Táncsics Mihály, ki élete nagy részét börtönben, fogságban töltötte, és szinte csak azért alkotott, hogy legyen mit betiltani, egy jobb világban biztosan nem foglalkozott volna oly sokféle problémával, talán életét a pedagógiának szentelte volna. Kár, hogy nem így történt, ezt pedagógiai témájú írásai is bizonyítják. Táncsics Mihály munkáival így is beírta nevét a magyar neveléstörténetbe.¹⁰

A nagy gondolkodó munkássága a mának is fontos tapasztalatok, tanulságok levonására ad lehetőséget, hiszen hazánk hiába volt terményekben gazdag ország, mégis saját zsírfájában fulladozott – Bécs machinációja következtében – nem tudta terményeit kellőképpen kivinni, s nem tudott a kivitelért annyi pénzt kapni, amennyire gazdasági és kulturális fejlődése céljából szüksége lett volna.

A 19. századi paraszt még teljesen az ösök képét mutatta: dolgos és becsülettudó. Illem-tudó a maga világában, de a városban ügyetlen, ideges, botlást botlásra követ el; a városiak így gúnyolták is a vidéki magyart. Ezt akarta Táncsics megszüntetni.¹¹

IRODALOM

1. Magyar Életrajzi Lexikon II. Budapest, 1969. 818-819. p.
2. Bächer Iván: Szegény Táncsics. Népszabadság, 2000. márc. 18. 31. p. alapján
3. Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Magvető Kiadó, Budapest, 1981. 84-85. p.
4. Bächer Iván már idézett cikke alapján
5. Nagy N. Tibor: A sajtószabadság egy napja. Népszabadság, 2000. márc. 14. 12. p.
6. Bächer alapján
7. Táncsics Mihály életének tanulmányozásához a következő munkákat ajánljuk az olvasó figyelmébe: Lestyán Sándor: Az ismeretlen Táncsics. Bp., 1945. Bölöni György: Hallja kend Táncsics Bp. 1958 Révész Mihály: T. M. és kora. Bp., Barabás Tibor: A szabadság magvetője. Bp., 1951.
8. Neveléstörténeti olvasókönyv. Szerk.: dr. Komlós Sándor. Tankönyvkiadó, Bp., 1978. 414-416. p.
9. Bereczki-Komlós-Nagy: Neveléstörténet. Tankönyvkiadó, Bp. 1977. 115-116. p.
10. Pedagógiai Lexikon III. Keraban Könyvkiadó, Bp. 1997. 449. p. és A magyar nevelés története I. Szerk.: Horváth Márton, Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 273-275. alapján
11. Az olvasó figyelmébe ajánljuk még: Siklóssy László: A régi Budapest erkölce. Osiris Kiadó. Bp. 2002. és Oláh János: Milyen a jó újságíró? Magyar Sajtó /a MUOSZ folyóirata/, 1988/8-9 22-23. p. munkákat.

ZVARA EDINA

egyetemi adjunktus

SZTE Bölcsészettudományi Kar

Könyvtártudomány Tanszék

Szeged

A ferencesek könyvhasználata a középkorban¹

A tulajdonjog kérdése kisebb-nagyobb hangsúllyal szinte minden szerzetesi közösség regulájában, történetében szóba kerül. Igazán fontos központi téma azonban csak a ferenceseknél lett. Igen korán, már a rendalapító Assisi Szent Ferenc (1181/82–1226) életében felmerült a probléma.

Assisi Szent Ferenc világosan fogalmaz: „A testvérek regulája és élete röviden ez: éljenek engedelmisségben, tisztaságban és tulajdon nélkül”, valamint: „A testvérek semmit se sajátítsanak ki, se házat, se földet, se más egyebet.”² Csak a zsolozsma elvégzéséhez feltétlenül szükséges könyvek lehetnek a testvéreknél. Az olvasni tudó laikus testvérek tarthatnak maguknál zsoldáros könyvet, azok azonban, akik nem tudnak olvasni, semmilyen könyvet nem birtolhatnak (bibliofília kizárva!).³

¹ A Közművelődési Konferencián 2007 áprilisában elhangzott előadás.

² Assisi Szent Ferenc művei. (Opuscula S. Francisci). Újvidék–Szeged–Csíksomlyó: Agapé (Ferences források I.), 1993, 46, 50. (A továbbiakban: Assisi Szent Ferenc művei).

³ Uo. 25.

Felmerült a kérdés, hogy vajon milyen kapcsolatban van egymással a szegénység és a tudomány? Vajon nem egyfajta gazdagság-e, nem az uralomvágy és az egyenlőtlenség forrása-e, s vajon a könyvek nem a világi javak közé tartoznak-e? Nem jobb-e épp ezért elutasítani őket? Assisi Szent Ferencnek kételyei voltak a szellemi élet fellendülését és az egyetemek fejlődését illetően, aminek hamarosan a ferences rend vezetői is részeseivé váltak.⁴

Poverellónak a könyvekről és a tudományokról vallott nézetei elemzésekor gyakran idézett példája a perugiai legenda 70–74. fejezete. Egy novícius arra vágyott, hogy zsoldároskönyve legyen, mivel nagyon szeretett olvasni. Igaz, hogy a miniszter generális már engedélyt adott számára, de ő kifejezetten a rendalapító, a legnagyobb tekintély beleegyezését szeretne volna elnyerni. Ferenc annak ellenére, hogy tisztelte a tudósokat és a teológusokat,⁵ aggódott, hogy a stúdiumok kioltják a szent áhítat és az imádság szellemét.⁶ Attól félt, hogy a tudományok elvakítják a testvéreket, a tudás túl nagy hatalmat adhat nekik. Aggodalommal hangoztatta, miféle kockázatot jelent a tudással, a tudománnyal párosult gög és felfuvalkodottság: „A tudomány felfuvalkodottá tesz, a szeretet épít.”⁷ Ha egyszer engedményt tesznek, az emberi természetből fakadóan is a rendtagok majd egyre többet akarnak. „Ha meglesz a zsoldároskönyv, akkor legközelebb majd egy breviáriumot szeretnél. Ha az is meglesz, akkor majd „püspöki székbe telepszél, mint egy főpap, és így szólsz a testvéreidhez: »Hozd ide a breviáriumomat«”⁸ – oktatja a novíciust Assisi Szent Ferenc.

Életrajzírója, Thomas de Celano (1190 k.–1260 k.) is feljegyezt egy történetet: mikor egy miniszter engedélyt kért díszes és értékes könyvgyűjteményének megtartására, ezt a választ kapta Ferentől: „Könyveidért nem akarom elveszíteni az Evangéliom könyvét, amelynek megtartására ígéretet tettem. Tölem tehetsz, amit akarsz, de én a magam részéről nem járulhatok hozzá a törvételhez.” Szükségesnek tartotta a könyveket, de megkívánta, hogy azok alkalmazkodjanak a szükséglet látó testvérek igényeihez.⁹

A jövőt látva többször is hangoztatta, hogy lesznek majd olyan testvérek, akik arra hivatkozva, hogy mások épülését szolgálják, elhagyják majd hivatásukat, a tiszta és szent egyszerűséget. Abba a tudatba kerülnek, hogy később majd nagyobb áhítat tölti el őket, és Isten nagyobb szeretetére gyulladnak az Írás megértése révén. Pedig éppen hogy azért maradnak majd hidegek és üresek belül, s képtelenek lesznek majd visszatérni eredeti hivatásukhoz. Ferenc félt attól, „...hogy az is elvételük tőlük, amijük látszat szerint volt, mert elhagyták hivatásukat”.¹⁰

Ferenc ebben a tekintetben a kereszténységen belüli fejlődéssel szemben foglalt állást, hiszen e korszak nem nélkülözhetette a tudományt. Küzdeni az eretnekekkel, kormányozni, irányítani kellett az egyházat, és ki kellett elégíteni azt a szellemi igényt, amelyben a tudománynak megvan a maga igencsak lényeges szerepe.¹¹

A ferenceseknek tehát nem lehetett magántulajdonuk, így a könyvek sem lehettek az övéik. Ha könyvtulajdonlásról nem is beszélhetünk, könyvhasználatról annál inkább. A rend ugyanis az egyik legnépszerűbb közösséggé vált, igen gyorsan terjedt el Európában, sorra

⁴ Jacques LE GOFF: *Assisi Szent Ferenc*, Budapest: Európa Könyvkiadó, 2002, 28–29.

⁵ „És kötelesek vagyunk tisztelni az összes teológusokat és azokat is, akik az isteni szent ígéket hirdetik, mint akik lelket és életet árasztanak felénk.” Végrendelet. In: *Assisi Szent Ferenc művei*, 58.

⁶ Levél Szent Antalhoz, in: *Assisi Szent Ferenc művei*, 89.

⁷ Assisi Szent Ferenc perugiai legendája (ford., a bev. és a jegyzeteket írta VARGA Imre Fr. Kapisztrán OFM; a fordítást az eredetivel MADAS Edit vetette egybe), Budapest: Helikon (Harmondia mundi), 1990, 89. – A renden belül a tudomány pozíciói azonban egyre erősebbek lettek, elsősorban az egyetemi képzéssel összefüggésben.

⁸ Uo. 89.

⁹ Szent Ferenc második életrajza. XXXII. Fejezet. A könyvek utáni mohó vágyakozás ellen. 62. §, in: CELANÓI Tamás: Szent Ferenc első életrajza. Vita Prima. Szent Ferenc második életrajza. Vita Secunda. Szent Ferenc csodái. Tractatus de Miraculis. Újvidék–Szeged–Csíksomlyó, (Ferences források 2.), 1993, 200.

¹⁰ Uo. 87.

¹¹ LE GOFF 2002, 182.

alakultak az újabb és újabb közösségek. Ekkora szervezet már nem tudta sem önmagát, sem a rendtagokat abban a szellemben megőrizni, ellenőrizni, befolyásolni, mint ahogy azt Assisi Szent Ferenc előírta. Mindez addig volt lehetséges, míg csak egy kis közösségről volt szó. Amint renddé vált, s ezt az egyház hivatalosan is elismerte, szinte minden megváltozott, legfőképpen az igények. A változások túlzásokat, szabadosságot, visszaéléseket is eredményeztek – ez ellen léptek fel az obszervánsok a konventuálisokkal szemben, s ez a szembenállás, renden belüli harc a rend szétválásához vezetett (1517).

Ahhoz, hogy eredményesen prédikálhassanak, hogy sikeresen felvehessék a küzdelmet az eretnekek ellen, vagy ahhoz, hogy más szerzetesi közösségek rendtagjaival, egyházi személyekkel eredményesen tudjanak vitázni, képezniük kellett magukat; ehhez pedig iskolába kellett járniuk, olvasniuk kellett, mégpedig minél többet. Egyszóval könyvekre volt szükségük. S a pápa számára is „az ihletett dalnokoknál és Krisztus örültjeinél hasznosabbak voltak a módszeres gondolkodók és a doktorok”.¹² A Szentszék és a körülmények a ferenceseket arra kényszerítették, hogy a domonkos rendhez hasonlóan papokból és értelmiségiekből álló társasággá alakuljanak át. Könyveket és professzorokat kaptak. Így vált belőlük 1225-től kezdődően a tudomány második hadserege.¹³

Ha összehasonlítjuk a ferenceseket a másik jelentős kolduló renddel, a domonkosokkal, több hasonlóságot, s ugyanakkor eltérést is találunk. A következőket emelhetjük ki: másképp valósították meg a vita apostolica eszményét. Míg Szent Domonkos (1170 k.–1221) számára az apostoli jelleg volt a fontosabb, amely a prédikálásban testesült meg, addig Ferencnél a vita az elsődleges, tehát az, hogy az életet az evangélium szerint élje. A domonkos rend a 13. század elején azért jött létre, mert az egyház akkori állapotában Isten szavának hirdetésére volt szükség, s ők e szavakat a prédikálás útján terjesztették a városokban. A ferencesek számára a prédikálás életvitelük része ugyan, de emellett betegeket ápoltak, s kétkezi munkát is végeztek – ezt pedig Domonkos kizárta.¹⁴ Az apostoli életforma, a szegénység Domonkos követői számára „csak” eszköz volt, a ferencesek viszont célként élték meg. Számukra a szegénység út, amely a legmarkánsabban fejezi ki a Krisztussal való azonosulást.¹⁵

A szegénység kérdéséhez is másképpen viszonyultak: a domonkosok számára az sosem volt kérdés, hogy ők *tulajdonosaik* saját épületeiknek, s lehetnek saját könyveik. A birtoklás elvetése, a közös és magántulajdon nélkül élés nem egyszerűen szegénységet jelentett, hanem a birtoklás szellemétől való megszabadulást. A birtoklás hatalmat és túlzott autonómiát jelenthet, ami eltávolítja Istentől az embert. „És akik jöttek, hogy elfogadják ezt az életmódot, mindazt, amijük volt, a szegényeknek adták. És beérték kívül-belül foltozott habitussal, övvel és alsóruhával. És nem akartunk többet birtokolni.”¹⁶ – jelentette ki Assisi Szent Ferenc a végrendeletében.

A rendi gyűlések határozatairól

Mint fentebb láttuk, a birtoklás körüli viták már Assisi Szent Ferenc életében is igen élesek voltak. A rendi gyűléseken is mindig szóba került a tulajdonlás. A generális káptalanokat

¹² Georges DUBY: A katedrálisok kora. Művészet és társadalom 980-1420, Budapest: Corvina, 1998, 119.

¹³ Uo. 119.

¹⁴ DEÁK Viktória Hedvig OP: A ferences és a domonkos lelkeség összehasonlítása a korai rendtörténet alapján, in: A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. 1-2. köt., (szerk. ÖZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKL Norbert), Piliscsaba–Budapest: PPKE BTK–METEM (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 1.), 2005, 61-77. Itt: 70, 73.

¹⁵ Uo. 73. – AQUINÓI Szent Tamás: Summa Theologiae, (ford. TUDÓS-TAKÁCS János). Budapest: Gede Testvérek Bt., 2002, I-II. q. 188, a. 7.: a szegénységet funkcionálisan értelmezi, hiszen ez felszabadítja a domonkosokat a prédikálásra, mert nem kell birtokaik igazgatásával foglalkozniuk.

¹⁶ Végrendelet, in: Assisi Szent Ferenc művei, 58.

végigtekintve az egyik legfontosabb az 1260-ban tartott narbonne-i nagykáptalan volt,¹⁷ ahol nagymértékben rendeződött a könyvtulajdonlás kérdése. Bonaventura Bagnoregio (1221–1274), a rend egyik legjelesebb vezetője, mind ezen a gyűlésen, mind regulamagyarázatában megoldotta a kérdést, s így a rendtagoknak ettől kezdve volt mire hivatkozniuk. A rendtagok megtarthatták azokat a könyveket, amelyek a tanuláshoz kellettek. A könyvhasználati engedélyt a tartományfőnöktől kellett kérni, akiknek pedig maga a rendfőnök adta meg. A rendtagok könyvhöz való viszonya ettől kezdve jogi alapokra támaszkodott. A narbonne-i rendelkezéseket az 1279-es assisi, majd az 1292-es párizsi is megerősítette, általában szó szerint átvették, megismételték annak határozatait.

A pápai bullák

A pápai bullák is követték a változásokat, pontosabban fogalmazva, ezek a rendelkezések is, a rendi határozatokhoz hasonlóan, segítették feloldani az ellentmondásokat, s könnyítettek az új szellemnek megfelelően az eredeti, szigorú felfogáson.

IX. Gergely pápa (1227–1241) 1230-ban kelt Quo elongati,¹⁸ IV. Ince (1243–1254) 1245-ben kiadott Ordinem vestrum kezdetű bullája,¹⁹ valamint 1247-es rendelete (Quanto studioso)²⁰ is mutatja, hogy a tulajdonlás-birtoklás-szegénység alapvető problémakört viszonylag rövid időn belül sikerült megoldani. A rendelkezéseknek köszönhetően a könyvbeszerzés és a könyvhasználat oly módon oldódott meg, hogy ez többé nem állt ellentétben a szegénységi fogadalommal.²¹ A 13. század közepére igencsak átalakult a ferences közösség ahhoz képest, amilyenek azt Assisi Szent Ferenc megálmodta. A Kisebb Testvérek Rendje a világ egyik legkíméltebb szervezetévé vált. Alig pár évtized telt el Assisi Szent Ferenc halála után, s a rend történetén végigtekintve már teljesen más szellemiségről beszélhetünk.

A renden belül, már Assisi Szent Ferenc életében, két irányzat alakult ki. Mindkettő arra törekedett, hogy az alapító szavait, írásait a maga felfogása szerint értelmezze. A szigorú irányzat hívei megkívánták mind a közösségek, mind az egyének teljes szegénységének gyakorlatát. A velük szemben álló mérsékeltek viszont meg voltak győződve arról, hogy a szegénység elvét összhangba kell hozni az egyre népesebbé váló rend valós igényeivel²² – s ez a valós igény mutatkozott meg akkor is, amikor létrejöttek az egyes rendtagok és kolostorok gazdag könyvgyűjteményei.

A rend eredeti szegénységét és a könyvek eredendő csekély voltát felváltotta egy gazdagabb rend: gazdagon díszített, berendezett szép templomokat, földekkkel körülvett konventeket és jól felszerelt könyvtárakat láthatunk.

¹⁷ Kiad. Michael BIHL: Statuta generalia Ordinis edita in Capitulis generalibus celebratis Narnbarnae an 1260. Assisi an 1279 atque Parisiis an 1292, AFH (34) 1941. 40, 46-47, 69, 71-74, 82-83, 294, 303. – John MOORMAN: A history of the franciscan order from its origins to the year 1517, Oxford, 1968. 150. – SZABÓ Elek: A ferences skolasztika tanulmányi élete, Budapest, 1942, 176, 178. – RÁSZLAI Tibor: A ferences könyvkultúra történetéből, A könyv 1988. 4. sz. 135-146. Itt: 137-138.

¹⁸ Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum Constitutiones, epistolae, diplomata tribus Ordinibus Minorum, clarissarum, Poenitentium a seraphico Patriarcha Sancto Francisci Instituti ab eorum originibus ad nostra usque tempora concessa. Tom. I. Assisi, 1983, XLIV; 798. Itt: 68-70. – SZABÓ i. m., 178 – RÁSZLAI 1988, 138. – MOORMAN 1968, 120. – KOLLÁNYI Ferenc: Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében, Századok, 1898. 317-327. Itt: 322.

¹⁹ Bullarium Franciscanum. Tom. I. 400-402.

²⁰ Bullarium Franciscanum. Tom. I. 487-488. – MOORMAN 1968, 120.

²¹ RÁSZLAI 1988, 138.

²² LE GOFF 2002, 37.

A rendtagok könyvgyűjtési szokásai, könyvgyűjteményei

Az observantia paupertatis, az erről hozott rendeletek nemcsak a rend egészét, hanem az egyes rendtagok életvitelét, szokásait is meghatározták – ezen intézkedések azonban nem mindig jártak eredménnyel. Ez azt is mutatja, hogy mind a rendi határozatok (szülessenek azok generális káptalanokon vagy helyieken), mind a pápai bullák megismélik a tiltásokat, korlátozásokat. A tiltó rendelkezéseknek a ferences könyvtárakban összegyűlt értékes könyvállomány megőrzése volt a legfőbb célja.

Assisi Szent Ferenc arra tanította a testvéreket, hogy a könyvekben az isteni jelet keressék, s ne annak árát, szépségét nézzék, hanem a bennük lévő lelki épülést kutassák. Azt akarta, hogy csak kevés könyvvel rendelkezzenek, és ezeket közösen birtokolják; továbbá, hogy a rászoruló testvérek számára e könyvek rendelkezésre álljanak.²³

A tiltások ellenére nemcsak a kolostorok könyvtárai lettek egyre nagyobbak, hanem a rendtagok is kisebb gyűjteményekkel kezdtek rendelkezni – a leghíresebb bibliotékákról több forrás, feldolgozás is ismert. A nevezetesebb magángyűjtemények közé tartozott Kapisztránói Szent Jánosé,²⁴ (1386–1456) Marchiai Szent Jakabé,²⁵ (1393–1476) Franciscus Fabriensisé,²⁶ Anjou Szent Lajos (1274–1297) püspöké.²⁷ Ezt nemcsak azzal magyarázhatjuk, hogy a könyvek a prédikálás elengedhetetlen eszközei voltak (egyfajta „kényszer”), hanem bibliofíliával is.

A könyvek birtoklását Bonaventura mintegy alapkövetelménnyé tette a rendtagok számára: nem a klerikusok monopóliumának tekintette a könyveket és a tudományt, hanem eszköznek az igehirdetés szolgálatában. A testvéreket még biztatja is, hogy írjanak népszerűsítő könyveket, melyeket a laikusok haszonnal forgathatnak majd.

Érdemes megemlíteni azt, hogy igen nagy büntetésnek számított a könyvelkobzás. Megbüntették az aposztátákat, a helytelenül élőket, azokat, akik megsértették a könyv- és könyvtárhasználati szabályokat. A helytelen életmódot folytatók közé tartoztak azok, akik ellenségeskedést szítottak; őket meg kellett fosztani legbecesebb „kincseiktől”, a könyvektől.²⁸ Arról, hogy miután a barát letöltötte büntetését, visszakaphatja-e könyveit, a miniszter provinciális és tanácsadói döntöttek – ehhez az kellett, hogy „őszinte megbánást és javulási készséget mutassanak”.

²³ Elisabeth VAVRA: Buchbesitz – Buchproduktion. Überlegungen zur Geschichte des Buchwesens innerhalb der franziskanischen Orden, in: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Niederösterreichische Landesausstellung. Katalog (Lesiter: Johann GRÜNDLER), Wien, (Katalog des Niederösterreichische Landesmuseum. N. F. 122.) 1982, 623–630. Itt: 624.

²⁴ Giovanni da Capestrano (1386–1456). Rendje legképzettebb tagjai közé tartozott, sok könyve volt. Többször szembesült azon vádakkal, melyek szerint a ferencesek nem elég képzettek. Tudta, hogy a hatásos prédikálás a tanuláson alapszik. Könyveiből utazásai során többet is magával hordott egy speciálisan erre a célra kialakított kocsin: MOORMAN 1968, 469.

²⁵ Giacomo della Marca (1393–1476). Ő is igen eruditív, képzett ferences volt. Otthonában, Monteprandone-ban volt egy szép könyvgyűjteménye. 1462-ben épített egy könyvtárat, amelyet a pápa is támogatott, s utasításokat adott a könyvet használatára és megőrzésére (pl. a kölcsönzés csak akkor megengedett, ha a szerzetes a könyvet prédikálásra használja fel): MOORMAN 1968, 477–478. – Bullarium Franciscanorum 553–554. – A. CRIVELLUCI: I codici della libreria raccolta da S. Giacomo della Marca nel convento di S. Maria delle Grazie presso Monteprandone, Livorno, 1889, 9–16. – G. PAGNANI: Alcuini codici della libreria di S. Giacomo della Marca scoperti recentemente. AFH 1952, 171–192; 155, 131–146.

²⁶ Franciscus Fabriensis az apjától örökölt pénzt könyvekre költötte: WADDING: Annales ad an. 1267. IV. 310. – SZABÓ 1942, 177.

²⁷ Ludovicus de Toulouse, Petrus Olivivel levelezett. SZABÓ 1942, 177. – VIELLE: Saint Louis d'Anjou évêque de Toulouse, sa vie, son temps, son culte, Vanves, 1930, 481.

²⁸ Et qui contrarium fecerit. ipais libris privetur et ad armarium revertarunt. Michael BIHL: Ordinationes Fr. Bernardi de Guasconibus Ministri Provincialis Thusciae pro Bibliotheco Conventus S. Crucis, Florentiae, an. 1356–1367. AFH (26) 1933. 141–164. Itt: 150. 13. c.

A szerzetesrendek kultúraközvetítő szerepe – ferences könyvhasználat a középkorban

A ferences rend életében is meghatározó szerepet tölt be a könyvhasználat, az olvasás. Könyv-, könyvtár- és olvasástörténeti szokásuk megismerése művelődéstörténeti jelentőségű, mind az egyetemes, mind magyarországi vonatkozásban. A tulajdonjog kérdése kisebb-nagyobb hangsúllyal szinte minden szerzetesi közösség regulájában, történetében szóba kerül. Igazán fontos, központi téma azonban csak a ferenceseknél lett. Igen korán, már a rendalapító Assisi Szent Ferenc életében felmerült ez a téma. A ferenceseknek nem lehetett magántulajdonuk, így a könyvek sem lehettek az övéik. Ha könyvtulajdonlásról nem is beszélhetünk, könyvhasználatról annál inkább. A rend az egyik legnépszerűbb közösség lett, igen gyorsan terjedt el Európában. Egy ekkora szervezet már nem tudta sem önmagát, sem a rendtagokat abban a szellemben megőrizni, ellenőrizni, befolyásolni, mint ahogy azt Ferenc előírta. Mindez addig volt lehetséges, míg csak egy kis közösségről volt szó. Ahhoz, hogy eredményesen prédikálhassanak, hogy sikeresen felvehessék a küzdelmet az eretnekek ellen, vagy ahhoz, hogy más szerzetesi közösségek rendtagjaival, egyházi személyekkel eredményesen tudjanak vitázni, képezniük kellett magukat; ehhez pedig iskolába kellett járniuk, olvasniuk kellett, mégpedig minél többet. Egyszóval könyvekre volt szükségük. A rendi határozatok és a pápai bullák követték a változásokat, pontosabban fogalmazva, ezek a rendelkezések segítették leginkább feloldani az ellentmondásokat, s könnyítettek az új szellemnek megfelelően az eredeti, szigorú felfogáson.

SZERZŐINK, MUNKATÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy kéziratukat a szerkesztőség címére küldjék: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. A borítékra feltétlenül írják rá, hogy *kézirat*. Csak „gépelt”, 8–10 lapnál nem nagyobb terjedelmű kéziratokat fogadunk el. A kéziratot jól áttekinthető kettes sortávolsággal, normál géppapíron, a „gépelési hibák” gondos javításával, a felhasznált szakirodalom pontos feltüntetésével (szerző, cím, hely, kiadó, lapszám) kérjük. A közérthetőség megkívánja azt is, hogy az elkerülhetetlen idegen szakkifejezések magyar megfelelőzéséről, értelmezéséről se feledkezzünk meg. Kérésünk az is, hogy a szövegbe iktatott rajzos, ábrás, illusztrációs megoldásoktól lehetőleg tekintsünk el.

Azoktól a szerzőktől, akik megfelelő feltételekkel rendelkeznek, számítógéppel írt kéziratot kérünk lemezen és nyomtatva is.

Nagyon fontos, hogy külön lapra írják föl *beosztásukat, munkahelyük, iskolájuk pontos nevét, helyét*, valamint *irányítószám és lakcímüket*.

Felhívjuk továbbá szerzőink figyelmét, hogy másodközlésre nem vállalkozunk. Szerkesztőségünkönél is érvényes az az általános gyakorlat, hogy kéziratot nem őrzünk meg és nem is küldünk vissza.

DR. B. FEJES KATALIN

egyetemi docens

SZTE Bölcsészettudományi Kar

Szeged

Szathmári István: A magyar stilisztika útja

Bizonyos vagyok benne, hogy a szerző nevét és a könyv címét olvasván nagyon sok kollégámban idéződnék föl főiskolai, egyetemi tanulmányai. Hiszen mindannyian forgattuk azt az 1961-ban megjelent művet, mely igazi segítőtárs volt a stilisztikai fogalmak értelmezésében, elsajátításában, a kötetben olvasható írásgyűjtemények pedig a hozzájuk fűzött gazdag elemzésekkel 'végigvezették' az olvasót a magyar stilisztikai történetének egy-egy szakaszán: a 16. századtól az 1940-es évek elejéig mutatta be stilisztikánk hét klasszikusának főbb munkáit, pályaképét.

Az elmondottak alapján azon sem csodálkoznánk, ha a könyv változatlan formában jelent volna meg ennyi év után. Változása ellenére azonban a címe a jelenlegi tartalmat is jól kifejezi, ha lehet ilyet mondani, talán még tisztább formában igaz rá, hogy a 'stilisztika útján' vezetni végig az olvasót. Érdemes idéznünk a könyv hátoldalán olvasható ajánlásból, melyek is azok az érvek, amelyek az újabb kiadás szükségességét bizonyítják: „A Szabó Ervin Könyvtár néhány éve elkészítette az ún. hiánykönyvek listáját, amelyben a Szathmári-kötet a legtöbbet keresettek között szerepel. Ennek tudatában szerző és kiadó egyképpen arra törekedett, hogy immár ideológiai kötöttségektől mentesen egy teljesen megújított szöveggyűjteményt nyújtson át a diákoknak, a pedagógusoknak és az érdeklődőknek. A mostani, jelentősen bővített új kiadás egyrészt a korábbi kötetből különféle okok folytán kimaradt régebbi szerzők (...) életművét mutatja be. Másrészt az elmúlt évtizedekben az élők sorából távozott nagy jelentőségű kutatók (...) munkásságát tárja fel.”

Ha csak ennyit tudnánk meg előzetesen az átdolgozott könyvről, amennyi a fentebb idézett sorokból kiderül, az is elég motivációt jelentene a közelebbi ismerkedéshez. Érdemes azonban végignézni, milyen 'kincsekkel' gazdagít tanárt, diákot, érdeklődő olvasót Szathmári tanár úrnak ez a megújult műve.

A könyv bevezetőjének majdnem a végén olvasható a szerző rövid megjegyzése: „Módosult a mostani kiadás a tekintetben is, hogy a korábbi bevezetés helyébe újat tettem, amely mai szemmel tárgyalja a stilisztika, illetve a magyar stilisztika történetét.” (8. oldal) De micso-da hasznos bevezető fejezet ez *A magyar stilisztika rövid története!* Nevezhetnénk ráhangoló szerepűnek is ezt a 11-től a 18. oldalig terjedő fejezetet, de sokkal fontosabb a funkciója: remekül kiválasztott rövid példákon érezteti meg annak a lényegét, hogy mindennapjainkban mennyire jelen van a stilisztika. A nagyszerű példák a 'stilisztikaíul' tanulókat szinte kézen fogva vezetik be *A stilisztika létre jötte, alakulása* kérdésének a végiggondolásába. Didaktikailag is nagyon fontos a szerepe ennek a bevezető résznek: a közös nevezőre hozás, azaz fölvezetni a kialakulás menetét, megvilágítani az önállósodást segítő, előrevivő összefüggéseket: „A retorika, a poétika és a kettőt egyesítő ars dictandik a középkorban a praxis, a gyakorlat tudományai voltak. Így például az alakzatokat a retorika a meggyőzés, a poétika pedig az esztétikai hatás szempontjából tekintette. Ezekből a gyakorlati tudományokból nőtt aztán ki a stilisztika akkor, amikor a retorika már sokak szemében csak előregedett normatív, tehát inkább a nyelvhelyességet előtérbe helyező és erőltető szabálygyűjtemény volt. Mindez, vagy a stilisztika önállósodása a 18. század végétől a 19. század közepe tájáig következett be.” (12. oldal)

Nyilvánvaló, hogy egy 8–10 oldalnyi bevezetőben nincs lehetőség (és nem is lehet feladat) az összefüggések részletes kifejtése. A szerző erre is gondolt, a legfontosabb megállapítások után (szinte valamennyi bekezdés végén) ugyanis ott olvashatjuk azokat a lelőhelyeket, amelyekben a fővázolt kérdésekről további ismereteket szerezhetünk. És közben az olvasó meggyőződhet arról is, hogy a lényeges gondolatok kiemelésének ilyen művészi megoldásával ritkán találkozhat, mint ebben a bevezetőnyi stilisztikatörténetben. Ahogyan átvezet bennünket Szathmári tanár úr a 19. századi önállósodás kezdetétől a 20. században kialakuló funkcionális stilisztikáig, ahhoz valóban úgy kell ismerni-tudni a tudományt, ahogyan ő. És hozzá a már említett didaktikai érzék! Amikor már a súlyos elméleti fejtegetésbe éppen belefáradna az olvasó, akkor jön egy-egy remek példa, amelynek segítségével az addigiak szépen a helyükre kerülnek. Például a 14. oldalon: „Hogy az eddig mondottakat legalább egyetlen példával illusztráljam, vegyük az 'észrevétlenül, gyorsan eltávozik' jelentésű szinonimasort: *elsurran, elsitnyen, ellép, meglép, elszelel, elillan, meglóg, elinal, kámfort játszik, olajra lép, elhúzza a csíkot*. Vajon miért élt Babits az *elszelel* igével, amikor a „Jónás könyvé”-ben a „lotykos, rongyos, ragadós ruhában” megjelenő és hangosan prédikáló Jónást az árusok körében kinevették: „s Jónás elszelel búsan és riadtan / az áporodott olaj- s dinnyeszagban”? Nyilván azért, mert az *elszelel* igében – mint a *sél* főnév származékában – nemcsak a menekülésszerű, gyors eltűnés van benne, hanem az értelmező szótár stílusminősítésének megfelelően az is, hogy bizalmas, familiáris használatú szó, és alkalmas némi gúny megéreztetésére is.” És a 'lazító' példa után ismét jöhet az elméleti fejtegetés a stílusrétegről, a stílusárnyalatról és a korstílusról.

A könyv bevezetője után következik a *Szövegközlések pályaképekkel* című rész, amely a 21. oldaltól a 447. oldalig tart. Fölépítését tekintve világos, egyértelmű a tagolása. A szerzői szándék nyilvánvaló: először *Az első kiadásban szereplő stilisztikai szerzők* rövid pályaképével ismerkedhetünk meg, majd legfontosabbnak ítélt műveiket, illetőleg ezekből vett részleteket olvashatunk. Mindehhez szorosan kapcsolódik a *Pótlás az új kiadáshoz* fejezet, amelyben olyan 18. és 19. századi (átírva a 20. század első feléig) stilszta kapott helyet, akiről feltétlenül tudnia kell a mai olvasónak: Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Bitnitz Lajos és Négyesy László. A tanárnak arra is lehetőséget nyújt ez a kötet, hogy a rövid életrajzok mellett a művek címlapjairól, szövegoldalairól is bemutatathat 'eredeti' képeket tanítványainak. Mai oktatásunkban a példakép fölrázolása diákjaink előtt talán még fontosabb szerepet kap, mint eddig. Persze nem 'direkt' példaképként kell gondolnunk például Kazinczyra, Négyesy Lászlóra (vagy a többiekre). Amíg életükről, gondolkodásukról, műveikről beszélünk, a magyar történelem, irodalomtörténet kérdései is előkerülnek. Kazinczy stilisztikai megjegyzéseinek összeállítását böngészve például ide kívánczok, mit is írt Szabó Magda az Élet és Irodalomban 1978-ban (talán van olvasó, aki emlékszik még a híres Tani-tani vitára, ehhez a vitához szólt hozzá az frónó is). Hozzászólásában éppen azt hangsúlyozta, miért kell ismernünk klasszikusainkat, „akik életrajza, életműve, elképesztő önfeláldozása, sziszifuszi munkája megismerése bízást pótolhatja a régi iskolatípus etikaóráit, mert karaktert formál, megszegyeníti önzésünket”. Majd a folytatásban: „de még gondolatnak is elképesztő, hogy például Kazinczy pályája, szent szenvedélye, ugartörő akarateréje, története a választhatóság rubrikájába szorulhat” (ÉS, 1978. március 11.). Vagy kicsoda segítség egy magyartanár számára, ha tudja, hogy Négyesy László stilisztikai tankönyvet írt a középiskolásoknak. Ennek a bevezetőjét el is olvashatja a könyvből. És hogy mennyire modern szemléletű munkáról van szó, álljon itt egy mondat belőle: „A nyelv azonban nem magáért van; csak eszköz az emberiség szolgálataiban”. (319. oldal) Négyesy pályaképéből érdemes azt is kiemelni, hogy a magyar irodalom 20. századi nagyjai közül kik vettek részt a híres stílusgyakorlati szemináriumain (Babits, Kosztolányi, Csáth Géza, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Oláh Gábor, Balázs Béla, Karinthy Frigyes és Horváth János.)

Van mit tanulnunk tehát stilsztikánk történetéből, stilsztikánk műveiből. Közben pedig a megismert életpályák, megfogalmazott gondolatok 'csöndben munkálkodnak', nevelik diákjainkat, gazdagítanak bennünket. Már csak ezért is érdemes volt Szathmári tanár úrnak átdolgozni és újra kiadni ezt a könyvet. Tudós elődeink előtt tisztelgő, igazi 'emlékművek' ezek az írásgyűjtemények.

A következő fejezetről is hasonlóan gondolkodhatunk a könyv 325. oldalától a Magyar stilsztika a 20. század második felében címmel azokat a kortársainkat (hiszen még sokan vagyunk, akik ismerhettük őket) mutatja be tanár úr könyve, akiknek munkássága meghatározó volt a stilsztika történetében. Elég csak végigtekintenünk az időrendbe rakott névsoron és a kapcsolódó témákon: Zolnai Béla (Nyelv és stílus), T. Lovas Rózsa (A magyar impresszionista költészet stílusformái), Gáldi László (Ismerjük meg a versformákat), Kovalovszky Miklós (Néhány vázlatpont Ady költői nyelvtanához), Martinkó András (Stílus és műfaji szándék), Benkő László (Juhász Gyula és az impresszionizmus), Terestyéni Ferenc (A magyar stilsztika vázlata: Az alaktani kategóriák és elemek stilsztikai értéke), Balázs János (A stílus kérdései), Herczeg Gyula (A modern magyar próza stílusformái), J. Soltész Katalin (Babits Mihály költői nyelve), Török Gábor (Miről valianak József Attila verseinek tagadó elemei?). Abban is bizonyos vagyok, hogy nem csak én fogom fölfedezni a megidézett stilsztikák között volt tanárainkat és fényképüket nézve fölidézni a régi személyes emlékeket.

Különös hatásuk van így együtt alkotóknak és írásaiknak: 'egy helyre hordott' kincsek. Csak bányászni kell bennük anyanyelvi óráinkhoz, hiszen a bemutatott tanulmányok példái a legszebb magyar irodalmi alkotásokból valók. A példákhoz kapcsolódó elemzések pedig segítenek és ösztönöznek bennünket arra, hogy mi is gyűjtsük anyanyelvünk kincseit, hogy megőrzésre minél többet tudjunk továbbadni tanítványainknak. Ismét idézhetünk egy ide illő gondolatot Szabó Magda hozzászólásából: „Ha büszkén őrizzük népi kultúránk remekeit, védjük zenénket, táncainkat, népszokásainkat, ha óvjuk a folklór tárgyi emlékeit, nem értem, miért kerüljön ebek harmincadjára az anyanyelvünk, amelynek fülünk hallatára kezd angolossá torzulni a mondathangsúlya, germánná a mondatszerkezete, s kifejező szavaink úgy hullnak ki a köztudatból, mint a foglalatból a drágakövek.” Ha 1978-ban ennyire szükségesnek látta Szabó Magda a kifejező szavak megőrzését a köztudatban, akkor mekkora szükség van erre a munkára ma!

A könyv utolsó nagy fejezetében (*Mellékletek*) gazdag jegyzetanyagot talál az olvasó: a 450. oldaltól az 504. oldalig tart. Ezt követi a *Bibliográfia*, mely „tartalmazza a stilsztikai fogalmakra, továbbá az írók és költők nyelvére, stílusára vonatkozó magyar könyvészeti adatokat, egészen 1960 elejéig”. Azzal is segíti a szerző a tájékozódást, hogy két részben rendezi el a fenti anyagot. Az első részben *A stilsztikai fogalmakat tárgyaló magyar nyelvű cikkek, tanulmányok* kaptak helyet, míg a második részben *A magyar írók stílusával foglalkozó cikkek, tanulmányok* bibliográfiai adatait találjuk. A kötetet *Rövidítésjegyzék, Névmutató és Tárgymutató* zárja, melyik nagyban segítik az olvasót a pontos tájékozódásban.

Ajánlásom végére maradt a könyv külsejének bemutatása. A könyv borítója, melynek címlapján Sylvester János: Új Testamentumának (vagyis a fordításnak) a címlapja látható, olyan bársnyos tapintású, hogy az olvasónak nincs kedve letenni. A könyvbelsőben rejlő 'drágakövekhez' méltó külső 'foglalat' párosul, ezért dicséret illeti a Mundus Kiadót is.

Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008.

P. Moore – I. Nicholson: A világűr titkai A világegyetem enciklopédiája

A grandiózus tényanyagot fölvonultató, gazdag képanyaggal, ábrákkal illusztrált, élvezetes stílusú könyv érdekes és hasznos, bár nem könnyű olvasmány, de fölöttébb igényes összefoglalása a napjainkban egyre nagyobb szerepet játszó témakörnek. A világűr problémáira fogékony, nem szakemberek számára is alapvető informatív értéke van.

Az ember évezredek óta töretlen érdeklődéssel tekint az égbolt jelenségeire, tanulmányozza az égitestek világát. Őseinknek azonban a csillagok és a bolygók csupán csodálatos fénypontok voltak, melyek bizonyos szabályszerűséggel folytatják égi pályájukat. A csillagászat első nagyszabású változása akkor volt, amikor Galilei, a padovai egyetem professzora a 17. sz. elején először nézett távcsővel az égre. A Világegyetem enciklopédiája két önálló kötetből áll. Az első a csillagászat fejlődését, a második, nagy minőségi változás az Univerzum kutatásában szinte a szemünk előtt játszódott le a közelmúlt évtizedekben, ami az egyre korszerűbb berendezéseknek, űrszondáknak, műholdaknak, tudósok és űrhajósok elmélyült együttműködésének, tetteikészségének köszönhető.

Míg a Világegyetem enciklopédiája első könyve, A nap és bolygói szűkebb kozmikus környezetünket mutatja be, amelyek gyökeresen átformálták a naprendszerrel korábban alkotott elképzeléseinket, addig ez a második könyv, A világűr titkai, a csillagok és galaxisok világába kalauzol, s izgalmas műholdfelvételekkel mutat rá az Ősrobbanást követő eseményekre, de foglalkozik a Világegyetem fejlődésével és lehetséges sorsával is.

Kötetünk fejezetről fejezetre foglalkozik a Világegyetem mérésével, a csillagok természetével, a Tejútrendszerrel, a galaxisokkal, az einsteini áttöréssel: a tömeg és energia, továbbá a tér és az idő, a gravitáció összefüggéseivel. A Világegyetem egésze szerkezetével és fejlődésével a kozmológia foglalkozik, miközben megrázó kérdéseket tesz fel: véges-e a tér, vagy végtelen? Örökkévaló-e a Világegyetem, vagy talán egyszer véget ér?

A Földön kívüli élet lehetősége előtérbe helyezte a kapcsolatfelvétel és utazás kérdését. Mert a modern tudomány egyik nagy kérdése: vajon mi alkotjuk-e a kozmosz egyedüli, élőlényekből álló közösségét? Vajon a Világegyetemet életformák sokasága népesíti-e be, vagy pedig az élet ritka jelenség, netán csupán a Föld egyedülálló sajátossága? Ugyanis, ha léteznek más civilizációk, akkor bármelyik pillanatban foghatjuk jeleiket, ha pedig csillagközi utazásokra is vállalkoztak, akkor a Naprendszer feltárása előhozhatja tárgyi alkotásaikat. Ha viszont az értelmes élet csak a Föld kiváltsága, akkor az emberi nem kötelessége, hogy védelmezze és gazdagítsa az értelem e csodálatos jelenségét. Egészében pedig tárja fel a nagyszerű Világegyetemet, amelyben élünk.

A legújabb ismeretanyagot nyújtó könyv közli a képek forrásait, valamint számottevő név- és tárgymutatóval zárul.

(Helikon Kiadó Kft., Budapest. Fordította: Udvarhelyi László)

TISZTELETTELJES KÉRÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük minden kedves Előfizetőnket, régieket és újakat, hogy a 2009. évi előfizetési díjat, amely 1800 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjenek: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933.

Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KIADÓHIVATALA

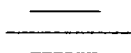
TÁMOGATÓINK:

OKTATÁSI
ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

OKM

**Oktatásért Közalapítvány és a
Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara**

Kiadja a Módszertani Közlemények Baráti Társasága

A kiadásért felel: *Dr. Siposné dr. Kedves Éva*

Kiadóhivatal: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 62/546-346

Szerkesztőség: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.

E-mail cím: tedit@jgypk.u-szeged.hu

Évente 5 alkalommal jelenik meg. Évi előfizetés díja: 1800 Ft.

A címlapot tervezte: *Fischer Ernő*

Megjelent: 1400 példányban

Juhász Nyomda Kft. Szeged

Felelős vezető: *Juhász Péter* ügyvezető

ISSN 1219-0608

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KÖNYVTÁRÁNAK EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Óraleírások és elemzések, 1967.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Németh István)
2. A pedagógusképző az „Olvasó népért”, 1969.
(Előszó: Fischer Ernő – Szerkesztő: Németh István)
3. Hazaszeretetre való nevelés, 1970.
(Előszó: Drien Károly – Szerkesztő: Németh István)
4. Petőfi az iskolában, 1972.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Hegedüs András, Miklósvári Sándor)
5. A korszerű matematikatanítás néhány témaköre az általános iskolában, 1974.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
6. Kunstár Jánosné: Feladatgyűjtemény az általános iskolai ideiglenes matematika tantervhez, 1977.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
7. Az osztályközösség megismerése, 1981.
(Előszó: Gácsér József – Szerkesztő: Gácsér József)
8. Az orosz nyelv tanítása az általános iskola 4. osztályában, 1982.
(Előszó: Hanga Mária – Szerkesztő: Fülöp Károly, Lengyel Zsolt)
9. Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola, 1985.
(Előszó: Dobcsányi Ferenc – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
10. Mágoriné Huhn Ágnes–Puskás Albert: Számítógép az általános iskolában, 1986.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
11. R. Molnár Emma–Vass László: Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához, 1989.
(Előszó: R. Molnár Emma – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)

*

A Módszertani Közlemények Kiadóhivatala tájékoztatásul közli, hogy könyvsorozatunk 11. kötete még kapható, ára 450 Ft. 10 példányos megrendelés esetén további 25%-os árkedvezményt biztosítunk mindaddig, amíg a készlet tart. Közzöljük azt is, hogy a Módszertani Közlemények régebbi számai is megvásárolhatóak!

A megrendeléseket postai levelezőlapra a következő címre kérnénk: **Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hattyas sor 10.**

Web cím: <http://www.jgypk.u-szeged.hu/modszertan>